

Publicarea materialelor didactice în prima parte a secolului al XIX-lea la Tipografia Colegiului Național “Sf. Sava”

Ileana Dincă

Keywords: *“St. Sava” National College; Education; Handbook Printing; Educational Works; 19th Century*

Motto: *“Nu este numai o școală, un așezământ de cultură, ci o tradiție națională”*

Studiul de față își propune să aducă în atenția cercetătorilor un plus de informație cu privire la activitatea de elaborare și tipărire a manualelor școlare desfășurată la Colegiul Național “Sf. Sava” din București, în intervalul de timp cuprins între adoptarea Regulamentelor Organice și până la Reformele lui Alexandru Ioan Cuza, ținându-se seamă de unicitatea acestei instituții în peisajul cultural românesc. Desigur, au fost avute în vedere și personalitățile care au activat de-a lungul anilor în cadrul sau pe lângă prestigiosul așezământ de învățământ sau instituțiile ce au funcționat în acest mediu. Apreciem că nu a existat în Țara Românească, până în epoca modernă, dar nici ulterior, o “școală” asemănătoare prin complexitate, organizare și impact cultural asupra posterității, așa cum a fost Școala Națională de la “Sf. Sava”. Totodată, rolul major al instituției în formarea unor generații de excepție ale istoriei românești, care au contribuit decisiv la evenimentele cruciale pentru formarea ca națiune și a țării ca stat unitar și independent, este o altă constantă care trebuie luată în considerare atunci când se analizează activitatea desfășurată la “Sf. Sava”.

De asemenea, trebuie menționat și faptul că multe instituții de prestigiu ale învățământului și culturii românești moderne și contemporane își datorează existența, sau măcar o parte a ei, cea de început, entuziaștilor și idealiştilor profesori și elevi ai acestui așezământ de cultură. Este cazul, în primul rând, al Universității bucureștene, care, devenită astăzi cea mai importantă instituție de învățământ superior din țară, a fost continuatoarea cursurilor superioare ținute pentru prima dată în limba română de Gheorghe Lazăr aici, la începutul veacului al XIX-lea. Nu neapărat în plan secund, se cuvin a fi amintite Biblioteca Națională a Colegiului – devenită Biblioteca Centrală a Statului, Tipografia Colegiului Național – mai târziu, Imprimeria Statului, Muzeul de Istorie și de Antichități – viitoarele Muzee de Antichități și cel de Științele Naturii (mai târziu “Grigore Antipa”), Societatea Literară, Teatrul Național, Pinacoteca Statului, care își au mugurii ființării în trunchiul acestui colos instituțional.

Ca o dovadă a vederilor înaintate după care se ghida întreaga activitate de aici – concepțiile profesorilor de la “Sf. Sava” fiind mai apropiate de cele ale contemporanilor din apusul Europei decât de cele ale conducătorilor societății

românești, profund grecizate și orientalitate în toate componentele ei – și a seriozității dovedite de-a lungul anilor, s-a observat, așa cum am remarcat deja, că toate "instituțiile satelit" înființate pe lângă Colegiul Național, datorită unicității, dar și fiabilității lor, au devenit, în timp, pilonii pe care se vor sprijini arta, învățământul, știința, presa și cartea românească.

În studiul de față a fost analizată activitatea tipografiei Colegiului Național "Sf. Sava", instituție de importanță capitală pentru întocmirea, tipărirea și difuzarea manualelor și materialelor didactice, care și-au avut contribuția la asigurarea unui învățământ unitar, în același timp de calitate, în întreaga Țară Românească. Se poate compara această tipografie cu Editura Didactică și Pedagogică din zilele noastre, dar numai pentru componenta din activitatea așezământului tipografic în ceea ce privește tipărirea cărților de învățatură pentru școlari. Această tipografie, din cauza rarității tiparului precum și a calității lucrărilor ieșite din teascurile sale, avea, pe lângă activitățile menționate mai sus, și alte comenzi, și anume tipărirea de "acte și scrisori oficiale", dar și editarea și punerea în circulație a unor gazete foarte importante la vremea respectivă; menționăm în acest sens "Magazinul Istoric pentru Dacia" a lui Nicolae Bălcescu și A. T. Laurian, "Foaia Satului" ș. a. Cu toate acestea, se poate afirma că manualele școlare aveau o pondere de aproximativ 85-90% din lucrările ieșite de pe porțile atelierului tipografic.

Pentru contemporani, importanța acestui așezământ este evidentă și prin faptul că în documentele epocii ea este de multe ori numită "Tipografie a Școalelor", "Tipografie Națională" sau "Tipografia Statului", încă înainte de legiferarea și folosirea pe scară largă a acestui ultim termen, începând din anul 1859. Aceste titulaturi, chiar dacă neoficiale, dar prezente în percepția intelectualilor vremii, denotă receptarea de către aceștia ca fiind unică în toate cele trei componente – didactică, de limbă națională și statală.

Contribuția inedită la cunoașterea activității editoriale și tipografice – numai pentru manuale școlare – adusă de articolul de față constă în prezentarea, pentru prima dată, în întregime a unei analize, realizată numai din documente de arhivă, privind numărul, titlurile, anii de apariție și tirajele lucrărilor apărute în perioada 1839-1860, la tipografia Colegiului Național "Sf. Sava". Cercetându-se instrumentele de evidență și apoi unitățile arhivistice ale fondului *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, păstrat în depozitele Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale, am constatat existența unui "dosar tip" referitor la procesul elaborării și tipăririi materialului didactic. În cadrul acestor dosare, pentru fiecare manual editat în perioada care face obiectul studiului nostru, se regăsesc anumite genuri de acte referitoare la problematici asemănătoare, printre care: cererea autorului de a fi sprijinit la tipărirea unei lucrări; însărcinarea unor profesori de către Eforia Școalelor în vederea elaborării unor noi manuale; sesizări ale Tipografiei, prin inspectorul său, pentru retipărirea anumitor lucrări didactice ale căror tiraje fuseseră epuizate. Centralizând aceste informații, am alcătuit un tabel intitulat *Statistică privind evoluția numerică și tematică a*

materialelor didactice, 1839-1860, pe marginea căruia am făcut unele comentarii și am tras anumite concluzii legate de ponderea lucrărilor cu caracter religios, pe un anumit interval de timp, raportul originale/traduceri, retipăriri ș. a. m. d. Considerăm că, alături de statistica prezentată în tabel, aceste comentarii au un rol important pentru înțelegerea mai bună a fenomenului discutat în acest studiu.

Tabelul se constituie ca un element centralizator al acestor date. Pe parcursul studierii materialului de arhivă am întâlnit numeroase cazuri interesante, unele dintre ele fiind expuse mai pe larg, pe parcurs, sub forma unor selecții, având în vedere ineditul multora dintre situații, precum și faptul că activitățile "din culisele" tipăririi manualelor școlare nu au fost decât în foarte mică măsură tratate de istoricii perioadei moderne.

Așadar, întărim afirmațiile făcute cu ocazia comentariilor inserate la aceste pasaje reprezentative; considerăm, pe de altă parte, că acest lucru, este folositor și pentru alți cercetători care vor studia activitatea tipografică de la "Sf. Sava", având în vedere că documentele sunt redactate în paleografia româno-chirilică, iar scrierea acestei epoci, spre deosebire de cea de secol al XVII-lea sau al XVIII-lea, este mai dificilă. În aceste pasaje am preferat să nu intervenim pentru a păstra intacte fraza, spiritul și pitorescul limbajului și a transpune cititorul în epocă.

Demn de menționat este și faptul că acest fond arhivistic este singurul aflat în păstrarea Arhivelor Naționale în care se regăsesc informațiile necesare pentru cunoașterea fenomenului tipografic de la "Sf. Sava". Am cercetat și instrumentele de evidență ale altor fonduri susceptibile a deține unele dosare de certă valoare pentru obiectul studiului de față (respectiv, *Eforia Școalelor* și *Departamentul din Lăuntru*), însă, în cadrul acestora, sunt tratate prioritar probleme ce țin de personalul, construcțiile și dotarea școlilor, cu alte materiale, nu cărți.

Multe dintre manualele menționate în dosarele comentate în lucrarea de față sunt păstrate la Depozitul de carte veche al Bibliotecii Academiei Române. Au existat însă autori care s-au aplecat asupra lor, cuprinsul și conținutul manualelor respective fiind deja cunoscute celor interesați de problematica respectivă.

Cu privire la perioada analizată, am remarcat, din cercetarea bibliografiei selectate, că lucrările referitoare la activitatea școlară și tipografică de la "Sf. Sava" în anii care constituie obiectul studiului de față sunt destul de puține și succinte. Este drept, există mulți autori care tratează "epoca grecească" a Academiei Domnești de la "Sf. Sava"; de asemenea, un număr considerabil de lucrări au ca obiect învățământul de după 1859 și legislația sa. Așadar, se observă cu ușurință că perioada dintre Regulamentele Organice și domnia lui Al. I. Cuza este mai puțin acoperită de lucrările de specialitate, existând în schimb foarte multe informații în documentele de arhivă, inedite până în prezent, informații ce ne-am propus să le scoatem la lumină.

Analizând bibliografia de specialitate, se poate observa că, în arealul geografic românesc, școli și un sistem de învățământ existaseră, sub diverse forme, încă din secolul al XVII-lea. Bineînțeles că dascălii, materialul didactic și incipientele programe școlare cunoșteau o subordonare clară față de spiritul epocilor respective. În lumina acestor realități, considerăm că nu ar fi deloc potrivită o tratare unitară sau o comparație între cele două sisteme de învățământ – cel de ev mediu și cel modern.

Făcând o scurtă incursiune, amintim că, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în spațiul valah își desfășura activitatea Epitropia Obștilor (1775), cu patru secții, din care una pentru școli. Aceasta avea să se reorganizeze în mai multe rânduri, până în 1814, când se va constitui un nou departament, Eforia Școalelor, care dispunea de buget propriu, personal inițiat și care avea să diriguească învățământul românesc câteva decenii¹.

Acest aspect reiese foarte clar și din documentele vremii, importanța rolului Eforiei în procesul de tipărire a manualelor didactice pe întreaga perioadă a existenței sale fiind subliniată de mulți oameni de carte ai timpului, precum: A. Marin ("[...] patriotismul cu care cinstita Eforie a dorit să se dea tinerimei școalelor învățătura cea neapărat trebuincioasă, nu mă lasă a mă îndoi ca, dacă i s-ar fi încurajat mai bine și mai din vreme, fiindcă cinstita Eforie știe foarte bine că studiul științelor fizice și naturale nu turbură societatea, ci o întemeiază, nu o întărită ci o întăresc, nu o răstoarnă ci o înalță...")²; I. K. Massim "[...] grăbește dară a supune lucrarea, *Introductio in linguam latinam*, în cunoștința cinstitei Eforii [...] zelul ce însuflăște mādularile Eforiei și luminile lor nu ne lasă să credem că septemvrie v-a apuca tinerimea fără o carte introductoare în limba latină, mai ales când n-avem alta de felul ei în limba noastră, ca să o putem suplini fără necuviință și, prin urmare, lipsa ei ar fi lipsă totală de mijloace pentru învățătura acestei limbi")³; remarca lui D. Pavel, care solicita aprobare "[...] pentru a da la lumină *Aritmetica sa*/ acum, nobila Eforie, a cărei dorință a fost și este de a provoca mereu metodele cele mai priincioase la propagarea învățăturilor folositoare în țară, n-are decât să arunce o mică privire asupra micului opus ce îi alături aici, ca să decidă asupra meritului lui. Dacă această carte va avea avantajul de a fi adoptată pentru clasele ce ea are în vedere, subscrisu se va socoti norocitu că a putut împlini o dorință a onorabilei Eforii"⁴; A. Pretorian, care își prezintă lucrarea *Lectură graduală* "[...] ce am onoarea a o supune pe lângă aceasta la cunoștința onorabilei Eforii [...] m-am silit a întomi această carte astfel încât, gradat, inteligența școlarului de clasa I să se

---

¹ Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei Domnești de la Sf. Sava*, București 1978, p. 100 ș. u.

² SANIC, fd. *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, ds. 22/1843, f. 16.

³ *Ibidem*, ds. 308/1851, f. 3.

⁴ *Ibidem*, ds. 130/1857, f. 7.

dezvolteze până în clasa a IV-a. Dacă onorabila Eforie, ca patroana literelor, va binevoi a încuraja cu tipărirea această întâia parte, destinată numai pentru clasele I și a II-a..."⁵.

Referitor la cărțile didactice, abecedarele și bucoavnele vremii⁶, deși impregnate de precepte teologice, ele au avut meritul de a fi primele manuale (având totuși destul de puține lucruri în comun cu termenul modern al cuvântului): "chiar dacă primele cărți pentru educarea pruncilor, apărute în spațiul românesc la sfârșitul veacului al XVII-lea și în prima jumătate a celui următor, cât și unele exemplare din etapele ulterioare, aveau un vădit conținut religios, la care se mai adăuga unilateralitatea și insuficiența universului lor spiritual, ele au un merit aparte, de sine stătător, prin aceea de a fi fost cele dintâi manuale; în același timp ni se dezvăluie valoroasa idee după care primele noastre manuale sunt mărturii veridice ale eforturilor spre progres"⁷ parcurse de gândirea pedagogică românească.

Una dintre problemele importante aduse de dezvoltarea, laicizarea și folosirea limbii române în școli a fost dotarea cu manualele corespunzătoare. În cele mai multe cazuri, într-o primă fază, s-au folosit traduceri, mai ales din franceză, pe filiera greacă⁸, apoi prelucrări, pentru ca, în unele cazuri, la început destul de rare, să se ajungă la creații originale⁹. Traducerile, cu toate că se efectuau în principal din limba franceză în limba greacă, făceau să pătrundă și în Țările Române ideile iluministe ale occidentului¹⁰; este drept, însă, că publicul căruia i se adresau era extrem de restrâns la acea dată.

În perioada de care ne ocupăm, această îndeletnicire, anume traducerea unor lucrări din alte limbi, a continuat să fie o preocupare majoră, având în vedere că nu existau manuale sau alte cărți de referință în limba română care să poată constitui un model pentru dascălii vremii. Exemplificăm prin următoarele situații:

P. Poenaru informează Eforia: "având tradusă în românește *Algebra* lui Apłletaner, am gătat-o acum [...] și fiindcă altă asemenea carte nu se află până acum tipărită în limba românească și este trebuincioasă pentru cursul de

---

⁵ *Ibidem*, ds. 199/1856, f. 3.

⁶ Pentru acestea, a se vedea: Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București 1975; Dan Berindei, *Manuale școlare la români, (1750-1850)*, în idem, *Românii și Europa. Istorie, Societate, Cultură*, I. București 1991, p. 55-64.

⁷ Iacob Mârza & Lucia Hațieganu, *Cărți didactice românești, secolul XIX, aflate în Biblioteca Muzeului de Istorie din Alba Iulia*, "Apulum" 11 (1973), p. 393.

⁸ Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile Domnești din București și Iași*, București 1971, p. 239, 270.

⁹ *Istoria românilor*, VII, tom I: *Constituirea României Moderne (1821-1878)* (coord. Dan Berindei), București 2003, p. 336.

¹⁰ *Istoria orașului București*, I, [București] 1965, p. 221; Ilie Popescu-Teiușan, *Legislația școlară feudală în țările române, în Contribuții la istoricul învățământului românesc*, București 1970, p. 82.

matematică ce se face în colegiu [...]”¹¹; la rândul său, G. Hill argumentează: “[...] fiindcă școlarii, la prescrierea *grămăticii latinești* întâmpină mari greutateși [...] rog pe cinstita Eforie, să binevoiască a porunci să se dea acea *Grămatică*, după orânduială, spre cercetare și să se tipărească”¹²; dar este obiectiv, arătând că “numărul iubitorilor de limba latină nu este încă așa de mare la noi încât să putem nădăjdui a vinde un număr însemnat de exemplare din *Gramatica latinească* și fiindcă, firește, o asemenea carte este supusă la îndreptări și îmbunătățiri, de aceea am socotit că ar fi de ajuns să se tipărească deocamdată numai trei până la cinci sute de exemplare”¹³ (rezoluția Eforiei va fi de 500 exemplare, din care se constată că nu a rămas nici unul nevândut¹⁴); relevant este și cazul lui S. Marinovici, care anunță Eforia că: “[...] am gătat o prescurtare de *Mecanică usuală* ce ar putea slugi de ajutorul spre înțelegerea textului ce se dă în clasă de această știință, plecatu rog pe cinstita Eforie să se tipărească”¹⁵.

Așa cum s-a menționat deja, încă de la începutul secolului al XIX-lea, învățământul căpătase o orientare laică, științifică, practică; de aceea, s-a simțit necesitatea publicării unor cărți diferite de cele religioase sau filozofice de până atunci; o serie de învățăcei, interesați de însușirea cunoștințelor matematice, au început să copieze¹⁶ cărți de aritmetică și trigonometrie.

Într-o primă fază, Occidentul avea să influențeze, cu precădere, oamenii de cultură români din Ardeal (care aveau posibilitatea de a studia efectiv la universitățile europene, cei din principatele “fanariote” luând indirect contact cu această lume). Veniți de peste munți, dascălii ardeleni vor contribui la punerea învățământului românesc din Muntenia și Moldova pe făgașul ireversibil al modernității.

Cărturarul Iordache Goleșcu afirma că școala de la “Sf. Sava” era “piesa” principală a procesului de elaborare a noilor manuale sau a traducerilor necesare învățământului din întreaga țară, acestei instituții fiindu-i recunoscută capacitatea și rolul esențial ce trebuia să le aibă în dezvoltarea învățământului, mai ales datorită prezenței dascălilor ardeleni aici¹⁷. În același timp, el observă rolul determinant al acestor profesori transilvăneni în elaborarea primelor manuale “de limbă românească” la București, notându-și faptul că la “Sf. Sava” s-a învățat la început după manualele aduse din Ardeal: “datorită înțelepciunii dascălilor români din Ardeal ce s-au așezat la această școală se vor învinge dificultățile și se vor elabora sau traduce manuale didactice necesare învățământului din

---

¹¹ SANIC, *fd. cit.*, ds. 33/1839, f. 3.

¹² *Ibidem*, ds. 23/1841, f. 3.

¹³ *Ibidem*, f. 7.

¹⁴ *Ibidem*, f. 14.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 23/1842, f. 3.

¹⁶ *Istoria învățământului din România*, I, București 1983, p. 331.

¹⁷ E. Grigoriu, *op. cit.*, p. 176.

întreaga țară”¹⁸. Din afirmația de mai sus nu trebuie să concluzionăm pripit că în Țara Românească și Moldova nu fuseseră făcute eforturi notabile pentru elaborarea unor cărți de învățatură destinate tinerilor din principate¹⁹. Una din primele tipăriri editată în principate și destinată scopului didactic a fost *Întâia învățatură pentru tineri* apărută la Râmnic în anul 1726, fiind vorba de un text bilingv slavono-român; menționăm aici și primul abecedar în românește din Moldova, *Bucvarul* apărut la Iași în anul 1755; nu se poate omite, de asemenea, *Gramatica românească* a lui Enăchiță Văcărescu din 1787, tipărită la Râmnic și enumerarea titlurilor ar putea continua²⁰.

Ajungând în secolul al XIX-lea, după reorganizarea din anul 1814 a Eforiei Școlilor, se remarcă faptul că această instituție a depus unele eforturi pentru modernizarea învățământului, dar influența greacă era încă destul de puternică; chiar în componența Eforiei erau majoritari boierii grecizați. Abia după 1818, urmându-se ideile lui Gheorghe Lazăr și ale unor boieri luminați care făceau parte din Eforie, se observă câteva schimbări, minore la început din cauza posibilităților limitate, dar, în același timp, decisive pentru începuturile tiparului laic în Țara Românească. Este epoca în care începe să funcționeze “tipografia de la Cișmea”, care, mai ales după preluarea sa de către cărturarul Ion Heliade Rădulescu, va avea un rol major în ceea ce privește tipărirea și distribuirea cărților laice.

Evident, printre preocupările meritorii ale eforilor școlilor erau și eforturile făcute în ceea ce privește procurarea materialelor didactice atât de necesare și a lucrărilor științifice folosite în învățământul superior european, pentru achiziția cărora au prevăzut în buget fondurile trebuincioase²¹. De asemenea, Eforia Școalelor subvenționa încă de atunci și tipărirea unor manuale didactice sau altor lucrări necesare²² “Academiei de Științe chiar în limba română” (școala lui Lazăr); astfel, a fost cazul tipăririi lucrării *Mai 'nainte gătire* în 1818, a lui Dimitrie Darvar, tradusă de Eufrosin Poteca²³.

Ulterior, odată ce statul începe să își asume responsabilitatea pentru educația la nivelul publicului larg, el tinde să controleze tot mai mult conținutul cărților școlare; în acest context, își creează și pârgھیile prin care să își exercite supravegherea²⁴. Controlul se putea manifesta în mai multe moduri: prin obligativitatea obținerii unei autorizații oficiale sau măcar a unei recomandări

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 175-176.

¹⁹ A se vedea D. Berindei, *Manuale școlare la români* cit., p. 56-59.

²⁰ *Istoria învățământului din România* cit., p. 329-330.

²¹ E. Grigoriu, *op. cit.*, p. 113.

²² Într-un raport înaintat Eforiei, profesorul Aaron Florian cere să i se trimită la Craiova “Sfera lui Copernic și un Atlas și un glob” pentru tinerii care studiau geografia. SANIC, *fd. cit.*, ds. 4149/1831, f. 14^v.

²³ E. Grigoriu, *op. cit.*, p. 114.

²⁴ Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român” – Rolul școlii primare în constituirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași 1999, p. 96.

pentru lucrările ce puteau fi folosite în procesul de învățământ; prin asumarea, fie și parțială, a sarcinilor financiare legate de tipărirea și distribuirea cărților școlare (ceea ce implica, în primul rând, fie cumpărarea drepturilor de autor, fie păstrarea acestora, dar autorul era obligat să vândă cartea la prețul fixat de autoritățile școlare); în fine, chiar și anterior adoptării unor reglementări specifice sau a unei legislații referitoare la manualele școlare, redactarea și tipărirea acestora nu erau complet necontrolate, ele fiind supuse regulilor destul de severe care guvernau la vremea respectivă editarea și tipărirea cărților²⁵.

După intrarea în vigoare a acestor "norme" (termenul este oarecum impropriu, dar destul de apropiat de realitatea vremii), tipărirea manualelor și adoptarea acestora pentru uzul școlarilor încep să se facă ținându-se cont de opiniile unei comisii care își dădea girul în ceea ce privește calitatea proiectelor de manual. Astfel:

Comisia de cercetare a manuscriselor înștiințează Eforia: "am luat în cercetare *Aritmetica elementară rațională* pentru clasele primare, a d-lui Dimitrie Pavel și, după o cercetare matură, ne-am încredințat că pomenita carte este corespunzătoare cu desăvârșire și după chipul cel mai metodic la instrucția școlilor primare, după dorința onorabilei Eforii, pentru înlesnirea cu care se expun toate materiile"²⁶. Pentru un manual ce urma să fie folosit de elevii din școlile unde se folosea metoda lancasteriană, membrii comisiei recomandau: "[...] găsescu că numărul tablelor sale sinoptice este cam mare, însă, necuviința ce ar putea decurge dintr-aceasta s-ar putea ocoli prin îndemânarea profesorului și de aceea sunt de părere că s-ar putea primi pentru învățătura elevilor din clasele I și a II-a primare"²⁷. Oarecum pe aceeași linie, G. E. Niceforu și G. Popp, profesori însărcinați cu cercetarea lucrării lui A. Pretorian, înștiințează: "[...] această carte, *Lectură graduală pentru clasele primare*, cuprinde maxime, fabule alese și mici istorioare morale, adunate din deosebiți autori clasici, bune pentru a forma inima și a desvolta spiritul copiilor. O asemenea carte folosită de tinerimea scolastice se recomandă de subînsemnații pentru lectura în clasa a II-a primarie"²⁸.

Tot Eforia Școlilor era cea care, în 1820, cerea domnului aprobarea trimeriei primilor patru ucenici ("stipendiști", bursieri ai statului) la Pisa, în Italia²⁹, lucru care s-a realizat; după trei ani petrecuți aici, ei ai plecat la Paris pentru desăvârșirea studiilor³⁰. Aceștia au fost cei care au deschis drumul altor

---

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ SANIC, *fd. cit.*, ds. 295/1852-9, f. 9 (1855).

²⁷ *Ibidem*, ds. 501/1855, f. 5.

²⁸ *Ibidem*, ds. 199/1856, f. 6.

²⁹ Nicolae Bănescu, „*Academia*” grecească din București și Școala lui Gh. Lazăr, în „*Analele Universității Cluj*”, 1923-1924, p. 19-20.

³⁰ Nicolae Isar, *Cultură națională și spirit european - De la Școala lui Gh. Lazăr la Universitatea din București, (1818-1864)*, [București] 2004, p. 30-31.

învățăcei merituoși, ei aducând apoi în țară idei înaintate și experiența Occidentului în materie de învățământ, contribuind la aplicarea acestora în principat. Ca rezultat imediat, s-a remarcat faptul că manualele și alte lucrări didactice elaborate sau traduse de dascălii de la "Sf. Sava" reflectă în bună măsură gradul de implicare a lor în mișcarea de idei a timpului, multe dintre ele având semnificația unor elemente ale unității naționale³¹.

În acest sens, este necesar să amintim faptul că profesorii au realizat rolul manualului de istorie în educarea acestor sentimente în rândurile tinerilor, de aceea s-au străduit să încurajeze conceperea și folosirea unei astfel de cărți didactice: "Pentru scrierea istoriei românești, pe lângă alte *isvoare* se găsesc și *hronografe* manuscrise și, fiindcă acestea nu se pot dobândi lesne în dispoziția celor ce ar voi să se îndeletnicească cu scrierea istoriei românești, Eforia chibzuiește că este de trebuință a se publica prin tipar manuscrisele de hronografe care s-ar fi mai întinse și mai autentice... și acum, mai întâi, manuscrisul acela care se află în bibliotecă, adevărit la fiecare foaie cu pecetea domnului Ștefan Cantacuzino"³². Într-o înștiințare adresată de Eforie domnitorului aflăm astfel că "Biblioteca Colegiului posedă câteva manuscripte de *cronici vechi* ale principatelor moldo-române ce sunt de un interesu importantu pentru studiul istoriei acestor țări și fiindcă aceste manuscripte zac acolo fără a se putea trage din ele cuvenitul folosu, Eforia a socotit a fi mai bine ca să le tipărească în Tipografia Colegiului, cu cheltuiala ei și în beneficiul fondurilor școalelor"³³. Se remarcă și faptul că "[...] lipsa unei asemenea cărți [de istorie, n. n.], fiind din cele mai mult simțite [...] cunoscând că această carte este una din cele mai folositoare și care astăzi este lipsă [...] se primește cu bucurie înștiințarea că se află gata a se da în tipar această carte [*Istoria universală* a lui A. Florian, n. n.] și corectorul tipografiei va urma a o pune fără zăbavă în teasc"³⁴. De asemenea, jurnalul Eforiei privind promovarea manualului de *Istoria Generală* a lui A. Crețescu este și el semnificativ în acest sens: "[...] considerând că este o datorie pentru orice omu a cunoaște istoria nației sale, hotărăște ca în școlile primare să se puie în clasele III și IV primare cursul de istoria țărilor române"³⁵.

Din rațiuni economice și pentru a înlesni frecventarea școlilor și de către copii săraci, Petrache Poenaru (director al Școalelor între 1832-1848)³⁶ a imprimat școlilor o organizare lancasteriană și a încurajat profesorii Colegiului să alcătuiască manuale care să se potrivească acestui sistem de învățământ. El însuși

³¹ Idem, *Opera didactico-științifică a dascălilor Colegiului Național Sf. Sava și semnificația ei social-politică (1831-1848)*, "Studii și articole de istorie" 53-54 (1986), p. 217-218.

³² SANIC, *fd. cit.*, ds. 31/1842, f. 3.

³³ *Ibidem*, ds. 185/1856, f. 4.

³⁴ *Ibidem*, ds. 45/1845, f. 3-4.

³⁵ *Ibidem*, ds. 389/1853, f. 12.

³⁶ Gh. N. Costescu, *Contribuțiuni la istoria învățământului nostru primar*, București [1937], p. 53.

I. Dincă, *Publicarea materialelor didactice la Tipografia Colegiului Național "Sf. Sava"*

a fost autor de manuale, de vocabulare și de hărți școlare³⁷, pentru ca, după 1833, această activitate să devină o preocupare constantă a Eforiei.

Așadar, după adoptarea Regulamentelor școlare, în anul 1833, autoritățile aprobau manuscisele lucrărilor, se ocupau de tipărirea și difuzarea lor, alcătuiau liste de cărți ce puteau fi utilizate, recomandau folosirea uneia sau alteia dintre ele, cumpărau cărți, trimiteau câte un număr de exemplare la diverse școli, inițiau și încurajau concursurile de manuale³⁸. În unele cazuri, din diverse rațiuni, autoritățile adoptau drept cărți școlare și alte lucrări ce nu aveau caracter didactic, dar acest lucru era departe de a constitui o regulă, fiind mai degrabă o excepție.

Pornind de la realitatea, prezentă în societatea românească a secolului al XIX-lea, că învățătorii erau, mai ales în mediul rural, printre puținii știutori de carte, se observă că lor li se dedică o serie de cărți de învățătură, care nu urmau a fi folosite neapărat la școală, cuprinzând mai degrabă învățături practice către săteni. Astfel:

Jurnalul Eforiei semnat de P. Poenaru reflectă clar acest lucru: "Eforia, cunoscând că o asemenea carte este folositoare a se da în mâinile învățătorilor comunali, hotărăște ca să se tipărească în Tipografia Colegiului această carte în 3000 ex. – *Carte de învățătură veterinară („Unele sau oarecare învățături spre căutarea boalelor de vite și în sporirea vitelor și prăsierea vitelor domestice")*", autorul, Hubertz, argumentând "că vitele formează cea mai mare bogăție a țăranilor și a țării și că este cel mai puternic mod de înaintare a agriculturii"³⁹.

"Subînsemnatul [I. Penescu, n. n.] încredințat pe de o parte de râvna cu care onorabila Eforie se ocupă a reforma generația română a amândorura sexuri și a-i da o direcție cât se va putea mai apropiată de spiritul adevăratei civilizații morale și intelectuale, am întocmit [...] *Catehismul bunei creșteri a fetelor*, care are ca scop a le lumina în cariera lor morală și socială ca fete, ca soții și ca mume de familie, știință cu atât mai importantă pentru dânsle cu cât ele sunt destinate a fi într-o zi înaintea mergătoare a scopului de regenerație [...] a se așeza între cărțile de studiu fetelor din pensionatele publice și private"⁴⁰.

Tot Eforia este cea care numește pe D. Pavel și I. Zalomit "[...] comisari ca să cercetați alăturatele traducții a două cărți *Povețele unei mame către fiul său* și *Povețele unei mame către fiica sa* și să binevoiți a arăta Eforiei dacă scopulu pentru care sunt scrise aceste cărți este corespunzător cu sistemul de instrucția junimei ambelor sexe a nației românești"⁴¹.

Un alt autor, Guilam Scarlat Gaudi, prezintă comisiei tratatul său "[...] ce se compune din *Arta de a lucra pământului, învățatură despre creșterea, hrănirea*

---

³⁷ Titu Georgescu & Emil Băldescu, *Ctitori de școală românească, secolul al XIX-lea*, București 1971, p. 54.

³⁸ M. L. Murgescu, *op. cit.*, p. 100.

³⁹ SANIC, *fd. cit.*, ds. 12/1842, f. 4, 14.

⁴⁰ *Ibidem*, ds. 374/1853, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, ds. 194/1856, f. 3.

și căutarea vitelor mari și mici, terminând cu știința despre exploatarea industriei culturii câmpului... mă rog de onorabila Eforie să binevoiască a îndrepta manuscriptul meu spre corectură"⁴².

Tot pe linia încurajării și facilitării tipăririi de manuale și totodată pentru un control cât mai sigur, statul începe să își pună problema înființării unor tipografii speciale pentru cărțile didactice⁴³, astfel de inițiative conducând, în ceea ce privește Țara Românească, la crearea tipografiei Colegiului "Sf. Sava". Toate cărțile didactice urmau a se tipări obligatoriu la această tipografie a școlilor; anterior anului 1837, fiind în vigoare monopolul tipografiei lui I. E. Rădulescu, nu se realizase acest lucru, statuat încă din 1834. Totodată, pentru îmbunătățirea calității și uniformizarea procesului educativ se constituise în acest principat o comisie de cercetare a manualelor⁴⁴, având ca sarcină să asigure unitatea și echilibrul instrucțiunii publice, comisie ce va avea o activitate fructuoasă după cum s-a văzut și după cum vom evidenția în continuare.

Preocuparea pentru manualele școlare și distribuirea lor la școlile satești a fost prevăzută expres în legiuirile școlare din Țara Românească și Moldova; pentru școlile satești și pentru primele două clase ale școlii începătoare s-au tipărit table lancasteriene de citit, aritmetică, catehism, istorie sfântă etc.; au circulat apoi manuale de silabism, rugăciuni, aritmetică. Eforia s-a îngrijit chiar de la început și de asigurarea școlilor de la sate cu manuale, care să fie folosite de școlarii care "treceau" de table. Asemenea manuale, destinate școlarilor din mediul rural au fost⁴⁵: manualul de silabism, caligrafii mici – pentru începători, caligrafii mari – pentru avansați, manuale de rugăciuni, de catehism, culegere de Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament, aritmetica.

Legat de controlul efectuat de Eforie asupra procesului de răspândire a manualelor către școlile bucureștene și din județe, aducem în atenție câteva pasaje reprezentative, astfel: "Eforia, cunoscând trebuința de a se tipări o *Aritmetică* mai întinsă și mai înțeleasă după tabelele lancasterice, ca să se dea în muinile școlarilor din școalele normale și ale învățătorilor du pe la sate, a pus în lucrare această tipărire [a lui A. Marin, n. n.]"⁴⁶; ori: "[...] pentru trebuința ce s-a cunoscut de a se da în mâinile școlarilor din școalele comunale modeluri după care au a învăța să scrie, Eforia a chibzuit a se tipări în litografie 5000 exemplare *Caligrafie*"⁴⁷.

Pentru o înțelegere de ansamblu, se remarcă faptul că, din punct de vedere al periodizării istorice, de la înființarea "Academiei cu științe chiar în

---

⁴² *Ibidem*, ds. 122/ 1857, f. 3.

⁴³ M. L. Murgescu, *op. cit.*, p. 100-101.

⁴⁴ *Istoria românilor cit.*, VII, tom I, p. 816.

⁴⁵ G. D. Iscru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, București 1975, p. 55.

⁴⁶ SANIC, *fd. cit.*, ds. 22/1843, f. 6.

⁴⁷ *Ibidem*, ds. 35/1843, f. 1.

limba română" până la reformele învățământului conform Regulamentelor Organice, se pot distinge două etape⁴⁸ în activitatea eforilor și a profesorilor bucureșteni pentru asigurarea noii școli cu manuale de studiu, după cum urmează:

- o primă etapă, până la revoluția lui Tudor Vladimirescu, când s-au realizat primele traduceri de literatură științifică necesară învățământului superior în limba română și s-a încercat întocmirea unei gramatici a limbii române;
- o a doua etapă, de la revoluția din 1821 până la Regulamentele Organice, când s-a intensificat activitatea de traducere a literaturii științifice și s-au tipărit unele manuale necesare școlii, traduceri și originale.

Ulterior, concomitent cu activitatea de traducere, chiar în prima perioadă, în școala de la "Sf. Sava" a început munca de elaborare de manuale didactice în limba română (autorii folosind și vechile manuale didactice întocmite în limba română până la acea dată, dar orientându-se și după cele străine)⁴⁹. Primele lucrări didactice în limba națională (gramatica, limba română, aritmetica, trigonometria), elaborate, adaptate sau traduse de profesorii școlii bucureștene, sunt o dovadă elocventă a dorinței acestora de a ușura activitatea cadrelor didactice din întreaga țară și a elevilor, precum și de a impune limba română⁵⁰ ca limbă didactică, dar și științifică.

Aceste eforturi au fost dublate de cele ale Eforiei Școalelor care elaborase o programă destul de precisă pentru școlile începătoare; totuși, deși stabilise ce cărți anume să aibă fiecare școlar (în mod obligatoriu), deși profesorii școlilor publice făcuseră cursuri de pregătire la școala normală de la "Sf. Sava" și primiseră instrucțiuni asupra cunoștințelor pe care trebuia să le predea, se asistă, într-o primă fază, caracterizată de căutări și experimente, la o varietate de programe școlare, mai ales pentru ultima clasă⁵¹.

Se poate astfel concluziona că, până la Regulamentul Organic au fost întreprinse unele acțiuni de mare importanță pentru modernizarea învățământului, dar abia după adoptarea Regulamentului Școalelor și înființarea tipografiei Colegiului se imprimă un ritm constant și eficient tuturor inițiativelor ce țineau de îmbunătățirea actului de învățământ: întocmirea programelor și orarelor școlare; dotarea școlilor cu mobilier, materiale didactice și manuale; instruirea și răspândirea cadrelor didactice în țară.

* * *

---

⁴⁸ E. Grigoriu, *op. cit.*, p. 209.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 178.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 178-179.

⁵¹ Gh. Părnuță, *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească, Secolele XVII-XIX*, București 1971, p. 274.

Pentru o mai bună înțelegere a celor cuprinse în Tabelul anexă, este necesar să aruncăm o scurtă privire asupra programei școlare din acea vreme.

Oficial, Eforia stabilise ca programa școlară la sate și comune să cuprindă⁵²: 1. Citirea, după table lancasteriene; 2. Scrierea, după model, pe caligrafii speciale; 3. Catehismul legii creștinești; 4. Aritmetica elementară; 5. Lucrarea pământului și economia casei. De notat că programa școlilor elementare de la orașe nu avea prea multe materii în plus, astfel: citirea urma a fi "mai întinsă" și pe "felurite cărți"; se mai prevedeau elemente de gramatică, cu aplicații pe compuneri, elemente geografice și desenul liniar cu aplicații.

Eforia trimitea în teritoriu aceste manuale școlare, dar uneori nu puteau fi cumpărate de toți copiii, iar alteori se întâmpla să nu ajungă tuturor; întâlnim cazuri când profesorii cereau până la 1.000 de exemplare din câte un manual, când era nevoie, iar cererile de 300-600 de exemplare erau frecvente; când avea disponibile exemplarele cerute, Eforia le trimitea neîntârziat⁵³.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, cărțile didactice în limba română se tipăresc în medie în câte 500-1.500 de exemplare. Ulterior, manualele școlare, ca și unele cărți populare, se vor imprima și în peste 3.000 de exemplare. După înființarea tipografiei proprii, în 1837, cu o perioadă de organizare de doi ani, Colegiul Național "Sf. Sava" a editat, din 1839, manuale școlare și publicații oficiale, punându-se astfel bazele editurii laice de stat⁵⁴. Din studiul Tabelului se constată o sporire considerabilă a tirajelor, de la cele câteva sute, 1.000 și sporadic 2.000 de exemplare pentru sfârșitul anilor 1830, la câte 6.000-8.000 de exemplare în perioada de maximă dezvoltare a tipografiei – anii 1850⁵⁵.

Pentru perioada de început se observă că numărul de exemplare este mai modest (tirajele fiind mai reduse), adică: în intervalul 1839-1842 câte 500-1.000 de exemplare, pentru ca, din anul 1843, să înceapă tiraje mai "largi", de 2.500-5.000/6.000 de exemplare, sporadic fiind întâlnite și tiraje de câte 1.000 de exemplare; în 1852 apare pentru prima dată (în cazul tipografiei Colegiului, pentru manuale) – tirajul de 8.000 exemplare. Binenteles, era vorba de o lucrare cu "tematică religioasă". Către sfârșitul perioadei tratate semnalăm chiar trei tiraje în cursul aceluiași an – 1858 – de câte 8.000 de exemplare, pentru același manual de silabism, edițiile III, V, VI (a IV-a fiind de 2.000 de exemplare).

O altă concluzie ce se poate desprinde din același Tabel este aceea că numărul cărților cu caracter religios va fi, pe întreg parcursul perioadei cercetate, mult superior față de cel al cărților din domeniile practice și științifice. Acest caracter religios va fi, totuși, mai mult un pretext pentru insuflarea către tinerii

---

⁵² G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 93-94.

⁵³ *Ibidem*, p. 55.

⁵⁴ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București 1968, p. 141.

⁵⁵ A se vedea Tabelul; exemplu concludent este ds. 156/1858, unde se regăsește tipărirea a șapte titluri, a câte 1.000, 2.000, 5.000, respectiv 8.000 de exemplare.

învățăcei a moralei creștine și a ceea ce numim astăzi morală și spirit civic. Așadar, numărul de exemplare al tirajelor de material didactic cu caracter religios este în continuare mai mare față de cel al manualelor "laice"; evident, avem în vedere secolul întreg anterior în care școala a funcționat pe lângă biserici și mănăstiri. Se întâlnesc câte 5.000 de exemplare de Manual de catehism, Manual de rugăciuni, Istoria Testamentului etc., pentru perioada 1843-1852; din 1853 apar tiraje în cantități mai mici, de câte 1.000-2.000 de exemplare, chiar dacă numerele 5.000-6.000 de exemplare sunt încă întâlnite; se evidențiază tirajul de 8.000 de exemplare din anul 1852 hotărât pentru un Manual de rugăciuni.

De asemenea, nu de puține ori se întâlnesc traducerile, prelucrările și adaptările de care am amintit până acum – mai ales pentru materii precum matematicile, fizica, chimia, geografia, istoria universală, științele naturale; revenim la observația că pentru aceste domenii erau rezervate tiraje de 1.000-2.000 de exemplare.

Argumentăm cu câteva pasaje din dosare privitoare la tipărirea și răspândirea unor asemenea manuale, care deserveau disciplinele amintite:

Profesorul I. Barasch arată că: "Baza acestei *Istории naturale* este o traducție după uvrăul d-lui Velese încă îmbunătățit fiind [...] și din alte adăugire considerabile, mai cu seamă m-am silit a da punerea tuturor objectelor (mai ales în Botanică și Zoologie) în limba latină, franceză, germană și, unde am știut, am alăturat și numele lor în limba română"⁵⁶. Se impun relatate și eforturile lui P. Poenaru "[...] în *Desemnul liniar* tradusu de subt-însemnatul și tipăritu de onorabila Eforie pentru școalele primare, văzându-se adesea vorbele aksu de simetrie, trapeze simetrice etc., fără să arate autorul mai întâi ce este simetria și ce va să zică figura simetrică, subt-însemnatul a socotitu de cuviință a se complecta această operă cu o lecțiune ce va învăța pe școlaru figurile simetrice și construcțiunea lor"⁵⁷.

De asemenea, Eforia invită pe pitarul Marin, profesor de fizică și chimie "[...] să traduceți în limba română următoarele cărți, ale lui C. Cortambert *Elements de cosmografie, de geographie, phisque* și *Aritmetica* d-lui Ritt, pentru școalele primare; pe lângă aceasta veți avea voie a da în note deslușirile ce veți socoti de cuviință"⁵⁸.

Aceeași Eforie adresează profesorului Pavlidis solicitarea: "trebuință fiind a se face o *Aritmetică* pentru clasele primare, mai metodică decât cea care se află acum în ființă, Eforia a găsit de cuviință a vă însărcina cu traducția alăturătei *Aritmetici*, lăsându-vă totu-de-odată libertatea de a face într-însa modificațiile ce veți găsi de cuviință sau o reformă cu totul după unu metodu ce vi s-ar părea a fi mai aplicabil pentru școlile primare"⁵⁹.

---

⁵⁶ SANIC, fd. *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, ds. 280/1852, f. 4.

⁵⁷ *Ibidem*, ds. 290/1852, f. 9.

⁵⁸ *Ibidem*, ds. 295/1852-9, f. 3.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 5 (1855).

Rămânând la domeniul matematicii, un alt profesor-autor, Barbu Ștefănescu, argumentează necesitatea tipăririi lucrării sale astfel: "în timp de cinci ani de cându mă aflu institutore la clasa I-a și a II-a primară [...] am observatu neconținutu, la deosebitele rânduri de elevi ai acestei clase, diferitele dificultăți și nedomeriri ce întâmpină în calculu aritmeticu [...] acestea m-au silitu să consultu aritmeticele elementare în limba română, precum și altele în limba franceză și să le fac explicațiile cele mai apropiate de înțelegerea lor [...] dorința neprecurmată ce are onorabila Eforie de a se da la lumină cărțile didactice de orice speță de învățatură, m-au determinat ca să-mi readucu și eu fructu osternelilor mele și să formez manualul de *Aritmetică* alăturat"⁶⁰.

Conform Tabelului, se poate observa că retipărirea se întâlnește mai ales în cazul manualelor necesare claselor începătoare (silabism, religie, caligrafie), de unde concluzionăm că primele două clase erau frecventate de un număr mai mare de elevi (așadar, necesitatea retipării acestor lucrări este o constantă a vremii); pe de altă parte, pentru clasele mai mari, înmulțindu-se cazurile de abandon școlar, nu se regăsesc reeditări prea dese pentru manualele ce deserveau aceste clase.

Deși acest lucru se observă și după parcurgerea Tabelului, considerăm interesantă susținerea celor afirmate cu unele pasaje din documente de arhivă, astfel:

"Fiindcă întâia ediție de *Desemnu liniar* s-a isprăvit, d-ta [A. Adamescu, n. n.] ești invitat a tipări a doua ediție de această carte cât mai fără amânare, în 1000 ex. În această a doua ediție va intra a dânsulu figuralu făcută de traducătorulu cărții d. Institutore I. Poenaru, cu modifațiile făcute de onorabila comisie cercetătoare, iar despre aranjarea lor în așa zisa carte, te vei înțelege cu numitul institutor"⁶¹; or, Adamescu înștiințează Eforia că din "*Introductio in linguam latinam, partea I*, nu se mai află niciun exemplar, iar din *parte a II-a* se mai află numai vreo 230"⁶². Același inspector al tipografiei solicită să se retipărească *Geografia* lui Iosif Genilie, rezoluția fiind "această Geografie trebuie prelucrată ca să se facă mai potrivită pentru clasele primare, iar deocamdată fiindcă este cu totul lipsă de exemplare, din cea până acum adoptată se va mai tipări aceasta în 2000 exemplare"⁶³. De asemenea, Adamescu /Adamovici atrage atenția că și "manualele de *Silabism* ce sunt destinate pentru clasele începătoare, s-au isprăvit și copii de pe la mahalalele ce sunt buni pentru astfel de clase vinu de ceru manualul de silabism [...] să se retipărească, pentru întâmpinarea acestei lipse"⁶⁴. Anul următor, aceleași "manualele de *Silabism* pentru școalele începătoare s-au isprăvit și copii de pe la școalele începătoare din

---

⁶⁰ *Ibidem*, ds. 501/1855, f. 3.

⁶¹ *Ibidem*, ds. 290/1852, f. 13 (1854).

⁶² *Ibidem*, ds. 189/1856, f. 3.

⁶³ *Ibidem*, ds. 197/1856-7, f. 3.

⁶⁴ *Ibidem*, ds. 60/1849, f. 3.

mahalale vinu de ceru astfel de cărțicele și nu li se pot da din pricină că nu mai sunt tipărite, de aceea, ca să nu se pătimească copii de începători împedecare din lipsa de astfel de cărțicele”⁶⁵, Adamescu solicită tipărirea unui nou tiraj.

Punerea în vânzare a lucrărilor ridica de asemenea probleme, aceasta efectuându-se, în cel mai fericit caz, la un an de la darea în lucru a manuscrisului, pentru începutul perioadei, sau durând până la câțiva ani (în funcție de anexele sau planșele ce însoțeau manualele și care se executau separat); bineînțeles că retipărirea erau cele care consumau cel mai puțin timp. După a doua jumătate a decadei a șasea, se observă că procesul de tipărire se întindea pe maximum un an de zile, cel mai des în câteva luni fiind finalizat și scos pe piață titlul respectiv. Exemplificăm cu câteva titluri: Algebra lui Ignaz Appeltaner, tradusă de Poenaru, 1839-1842, 500 de exemplare; Medicina Veterinară a lui Hubertz, 1842-1845, 3.000 de exemplare; două planșe din Atlasul lui A. Lesage, 1843-1844, 610 exemplare⁶⁶ (a se vedea Tabelul).

Toate aceste greutăți nu au descurajat însă pe deschizătorii de drumuri care au continuat cu perseverență activitatea de elaborare a noi lucrări didactice.

După Unirea din 1859, una dintre problemele dificile căreia autoritățile școlare a trebuit să îi facă față a fost și aceea a manualelor școlare, dificultățile fiind sporite de împletirea procesului de unificare a cărților de învățătură, de aducere la același numitor a procesului de învățământ din Moldova și Muntenia, cu cel nu mai puțin complicat proces de modernizare a alfabetului și conținuturilor lucrărilor⁶⁷.

Conform prevederilor primei legi a instrucțiunii publice, situația manualelor școlare din statul național român a suferit schimbări; îmbogățirea treptată a conținutului învățământului în conformitate cu necesitățile economico-sociale și cu progresele științei, schimbarea centrului de greutate de pe memorarea mecanică în instruire pe metodele de activizare și asimilare conștientă, constituie cadrul pentru o nouă concepție despre manualul școlar și modul său de folosire⁶⁸, primii pași pe această cale fiind făcuți tot de profesorii de la “Sf. Sava”.

* * *

Studiul dosarelor cercetate pentru fundamentarea afirmațiilor din această lucrare, ne-a făcut să determinăm un “stereotip” legat de actul publicării unei lucrări. Pentru faza de început a procesului de tipărire, se constată existența a trei cazuri aparte:

---

⁶⁵ *Ibidem*, ds. 241/1850, f. 3.

⁶⁶ A se vedea Tabelul.

⁶⁷ M. L. Murgescu, *op. cit.*, p. 101.

⁶⁸ *Istoria învățământului în România, II: 1821-1918*, București 1993, p. 303.

1. În anii de început, în principal, s-au regăsit numeroase "însărcinări" ale Eforiei Școalelor către anumite cadre didactice sau colective de profesori de a întocmi un anumit manual, necesar predării unei materii; este de la sine înțeles că persoanele către care se adresa Eforia erau recepționate ca fiind cele mai competente să facă acest lucru și nu întâlnim cazuri de respingere a manuscriselor redactate de acești profesori, atunci când erau luate în discuție de comisia de studiere a lor. Din aceste "însărcinări" reiese grija deosebită a Eforiei pentru dotarea școlilor cu manuale de bună calitate și dirijarea activității de întocmire a lor. Am selectat dintre aceste "îndemnuri" prezentându-le *in extenso* pe cele mai complete și mai frumos argumentate.

Concludent este următorul jurnal al Eforiei Școalelor: "privind trebuința ce este a se întocmi o *Gramatică a limbii române* metodică, filologică și rezonantă, după care să [se] statornicească regulile și sintaxul limbei potrivit cu geniul ei și care să slujească de temei statornic la învățătura literară în clasele Colegiului [...] privind asemenea și la folosul ce ar izvora dintr-o asemenea scriere, pentru regulata cultură a limbei [...] asemenea lucrare nu se poate face cu folos decât prin mijloacele de oameni care au profesat și s-a deprins în această ramură a literaturii [...]"⁶⁹. De asemenea, Eforia se adresează profesorului Pavlidis (în 1855): legat de "trebuința de a se face o *Aritmetică* pentru clasele primare, mai metodică decât cea care se află acum în ființă, Eforia a găsit de cuviință a vă însărcina cu traducția alăturatei *Aritmetici*, lasându-vă totu-de-odată libertatea de a face într-însa modificările ce veți găsi de cuviință sau o reforma cu totul după unu metodu ce vi s-ar părea a fi mai aplicabile pentru școlile primare"⁷⁰.

Aceeași instituție solicită domnului acceptul pentru întocmirea unui dicționar: "Între cărțile trebuincioase tinerimei și neapărate la studiile clasice ce ați binevoit a organiza pe baze solide, este și *Dicționarul Elino-Român*, care lipsește cu totu [...] ca dl. medelnicerul George Ioanid, profesor vechi al limbii eline, s-a însărcinat cu această lucrare [...] lucrarea dicționarul care devine din zi în zi mai grea cu cât sunt foarte rari [eleniști, n. n.] români [...] pe lângă înlesnirea tinerimii la studiile ei, care este întâia condiție a progresului celui bun și una din dorințele cele mai de căpetenie ale Înălțimei Voastre, darea la lumină a unui asemenea dicționar va fi de mare ajutor pentru facerea dicționarului român"⁷¹.

"Eforia invită pe profesorii Hill, Massim și Nichifor a lua parte la confecția unui *Dicționar latino-rumânescu* [...] vă veți înțelege cu colaboratorii dvs. pentru partea de dicționar ce fiecare din dumneavoastră va lua asupra-i ca să lucreze, rămânând ca după desăvârșirea lucrării să vă consultați împreună"⁷². Pe

---

⁶⁹ SANIC, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, ds. 52/ 1848, f. 3.

⁷⁰ *Ibidem*, ds. 295/1852-5, f. 5.

⁷¹ *Ibidem*, ds. 260/1851, f. 4.

⁷² *Ibidem*, ds. 269/1852, f. 3.

aceeași linie, I. K. Massimu este solicitat de Eforie ca "după metoda adoptată de a se studia limba latină, în paralelu cu cea română, fiind trebuință de o gramatică, Eforia vă încredințează facerea acestei cărți [...] Eforia [având știință, n. n.] de studiile profunde ce a-ți făcutu în această limbă, așteaptă o operă perfectă și folositoare junimei studioase"⁷³.

Se poate observa că cele mai folosite argumente erau: lipsa manualelor, calitatea necorespunzătoare a celor existente deja sau neconformitatea lor cu programa școlară în vigoare; cadrelor didactice însărcinate de Eforie cu redactarea manualelor li se pun la dispoziție sau li se indică materiale de specialitate din Occident (în principal în limbile franceză și germană), care urmau să fie folosite ca sursă de inspirație; totodată, celui care întocmea manualul i se lăsa libertatea de a face modificări și adăugiri față de edițiile originale în limbile străine, astfel încât noile lucrări să fie conforme cu programa școlară din Țara Românească. Se poate afirma că manualele apărute ca urmare a acestor demersuri, deși nu sunt de concepție proprie, nu pot fi socotite simple traduceri; ele sunt mai degrabă lucrări inspirate de cele din vestul Europei și adaptate la realitățile românești ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

2. Cel de-al doilea caz este mai puțin sesizat la începuturi, când cadrele didactice erau mai reținute în întreprinderea din proprie inițiativă a lucrărilor didactice; existau doar acei câțiva corifei (E. Poteca, A. Florian etc.), care erau în măsură să procedeze astfel – întocmirea de manuale originale.

Expunem un caz aparte, din anul 1855, când membrii comisiei aveau dificilă sarcină de a alege între mai multe manuale ale unor valoroși profesori: "S-a dat în cercetarea unei comisii speciale, după ale căreia încredințări Eforia găsindu de cuviință a adopta această *Aritmetică* a d-lui Pavelu drept carte didactică pentru usulu celor patru clase primare [...] însă fiindcă dumnealui Barbu Ștefănescu, institutoriu de clasa I și II primare [...] a înfățișat o dovadă ce i s-a dat de d-l prof. Pavelu, prin care declară că *Aritmetica* sa fiindu specială pentru cele din urmă două clase primare, a III-a și a IV-a, dă voie ca *Aritmetica* d-lui Ștefănescu să se introducă în clasele primare I și II; Eforia dară, a numitu pe dumneavoastră comisari ca să cercetați cu scumpătate alăturatele pe lângă acesta patru *Aritmetici*: a d-lui Pavelu, d-lui Marinu, Ștefănescu și G. Poppu, avându în vedere principiulu metodicu și o graduală uniformitate în șirul materiei, veți binevoi a arăta Eforiei cu toată cuvenita deslușire dacă *Aritmetica* d-lui Pavelu este, după cum însuși a declarat, specială numai pentru clasele primare III și IV sau poate suplini și clasele I și II, după cum a fost adoptată, iar în casulu contrar veți arăta dacă vreuna din celelalte trei *Aritmetici* ar corespunde prezisulu scopu și ar putea să se introducă în clasele I și II primare, precum se află acum, sau le trebuie a lua oarecare modificare"⁷⁴; pentru ca mai apoi "Eforia să permită d-lui Pavlides a vinde această primă ediție a sa [...] se va face cunoscut că, în locul

---

⁷³ *Ibidem*, ds. 279/1852, f. 2.

⁷⁴ *Ibidem*, ds. 501/1855, f. 99.

celor două *Aritmetici* ale d-lui profesor G. Popp și Al. Marinu, se va întrebuința de acum înainte în toate clasele primare numai susnumita *Aritmetică* a d-lui Pavlides”⁷⁵.

Odată cu trecerea timpului și înmulțirea generațiilor instruite la “Sf. Sava” sau venirea bursierilor din străinătate, se poate afirma că și acest fenomen ia amploare – întocmirea de manuale originale. Așadar, acesta este cazul profesorilor care solicită acceptul Eforiei de a li se tipări manuscrisele, autorul urmând a beneficia de remunerația cuvenită. Interesante ni s-au părut argumentele celor care întocmeau manualele pentru justificarea necesității tipăririi lor; în acest sens, am selectat motivațiile pe care le-am considerat mai convingătoare.

D. Pavelu este foarte explicit în acest sens: “[...] dorindu a da la lumină a doua oară *Aritmetica* mea [...] comparația textului celui nou cu celu dintăiu, se va constata modificațiile importante și adaosele, aceste toate expuse repede în *precuvântare* [...]. Lasându-mă astăzi cu totul încrederii ce amu în nobila tendință a onorabilei Euforii de a încuraja zelul bărbaților ce își jertfescu timpul prețiosu la repede răspândire a luminelor în țară [...]. Și totodată, profitu de această ocazie ca să declaru lămuritu că această carte, ca opus de instrucție, are în vedere toate clasele primare fără excepție, prin urmare, toți instructorii să o consulte ca o călăuză la predările lor din fiecare zi; ca text însă de învățatu să se dea numai în mâna elevilor din a 3-a și a 4-a clasă; căci elevilor din 2 prime clase, ca unii ce nu sântu încă deprinși, le este destul o practică lungă ca aceea ce se urmează doi ani neconteniți până să înceapă învățătura teoretică. Dacă le mai trebuie și ceva tipărit le sunt destule tablele lancasteriene atârinate la păretele clasei, ca să le serve de textu la numărăție și arătării de operații ușoare. Învățătorulu care cere elevulu începătoru să-și cumpere o carte de aritmetică fie încredințatu că îngrijește mai mult de a favorisa speculația pecuniară a autorulu decât de interesul public!”⁷⁶

I. K. Massim, autorul lucrării *Introductio in linguam latinam*, argumentează științific importanța lucrării sale: “[...] se cere neapărat o carte metodică introductoare în această limbă. Experiența arată că regulile gramaticalicești și fără aplecări repetite, amestecă capul copilăriei fără a-i da o idee curată, limpede, despre acea limbă. A adopta așadar de la început un autor clasic pentru traducerea în clase și a desfășura în el mecanismul gramatical al limbei, e a începe odată de la un [lucru, n. n.] prea compus, prea complicat, e a da minților plâpânde ale junimii un nutremânt prea substanțios ce ele n-ar fi în stare să mistuiască. Numai traduceri și teme necontenite și adaptate fiecărei reguli gramaticale, pot familiariza de timpuriu cu geniul unei limbi și introduce curând în misterele ei.

---

⁷⁵ *Ibidem*, ds. 295/1852-9, f. 16 (1855).

⁷⁶ *Ibidem*, ds. 295/1852-9, f. 19 (1857).

Drept aceea, subînsemnatul a compus un curs de traduceri și teme adaptate fiecărei reguli etimologice în număr îndestulător, spre a întipări acele reguli și în mințile cele mai târzii. Scopul cursului cărții e de a familiarisa pre copii studiosi la limba latină, mai ales cu etimologia, dară fiindcă învățătura unei limbi nu poate precede cu folos decât «în cerc», ca să zic așa, se înțelege că această carte caută să familiariseze pre copii și cu fenomenele sintactice cele mai însemnate.

Două necuviință era de încongiurat în această lucrare: alunecarea în solecismi sau varvarisimi și alunecarea în frași prea complicate și anevoios de înțeles. Subînsemnatul s-a străduit din toate puterile a înlătura și una și alta. Spre aceasta, n-a pregetat a răsfoi pre unii autori latini, a consulta cu luare aminte lucrările de asemenea natură în alte limbi, a culege expresiuni autorizate pentru latinitatea lor, a alege între mai multe ce exprimau aceeași idee pre aceea ce a aflat mai aproape de limba maternă”⁷⁷.

Demersurile acestea sunt caracteristice unei perioade faste pentru școala românească, atât în ceea ce privește numărul elevilor, dar și calitatea și cunostințele cadrelor didactice. Se observă faptul că, pentru perioada de început, autorii motivează necesitatea tipăririi manualelor redactate de ei prin lipsa acută a acestora în școli; ulterior, cauza va fi neconformitatea celor existente și dorința de îmbunătățire a lor. Demn de semnalat este și faptul că multe dintre argumentele expuse de autori Eforiei Școalelor țin de ceea ce astăzi se numește psihologie școlară; în aceste prezentări ale lucrărilor, este evidentă atenția acordată nivelului de cunoștințe ale elevilor, stăruința de a expune informațiile pe înțelesul copiilor, gestionarea eficientă a timpului de învățătură, grija pentru perfecționarea manualelor de la o ediție la alta. Interesantă este și argumentația adusă pentru uzul manualelor în anumite clase, autorii făcând referire la unele practici mai puțin ortodoxe.

3. Cel din urmă caz, valabil numai după ce se pun bazele dotării cu manuale, iar procesul redactării, editării și tipăririi lucrărilor didactice devine o constantă, este cel al autosesizării Eforiei (prin intermediul epistatului Colegiului, apoi al inspectorului Tipografiei), în privința retipăririi “pentru a nu fi școlarii în lipsă” anumitor titluri ale căror tiraje se epuizaseră. Se observă, după studierea datelor cuprinse în tabel, că cele mai solicitate manuale sunt cele necesare ciclului primar, mai ales cele pentru clasa I și a II-a. Se deduce, astfel, numărul mare de elevi care frecventau aceste clase. Din aceleași date se poate trage concluzia, având în vedere că solicitările pentru retipărirea manualelor necesare ciclului gimnazial sunt destul de rare, că abandonul școlar, după școala primară, era un fenomen des întâlnit nu numai în mediul rural, dar și în cel urban, percepția cvasi-generală fiind aceea că tinerilor le sunt suficiente cititul și socotitul.

---

⁷⁷ *Ibidem*, ds. 308/1851, f. 3.

Parcurgând Tabelul anexă, se sesizează faptul că anumite lucrări erau mai solicitate decât altele; diferența este dată de numărul elevilor care studiau într-o anumită clasă și de numărul de exemplare tipărite dintr-un manual la un moment dat. Inițiativa pentru retipărirea unor manuale a venit din diferite părți, așa cum am menționat: în primul rând, tipograful/corectorul Andrei Adamescu (aflat în fruntea tipografiei Colegiului pentru aproape două decenii), apoi membrii Eforiei și, în fine, în cazuri mai rare, însuși autorul. Se remarcă faptul că, pe parcursul acestor ani, Adamescu evoluează de la un simplu executant al comenzilor Eforiei, la un "comanditar" al actului de tipărire, el fiind cel care planifica această activitate în funcție de necesitățile ivite; activitatea sa va fi încununată de numirea în anul 1869 în funcția de director al Tipografiei "Sf. Sava" și "Nifon". Argumentele aduse de Adamescu sunt foarte interesante, în sensul că acesta urmărea și elemente de "management", fiind vizate următoarele aspecte: planificarea lucrărilor în funcție de întinderea și complexitatea muncii grafice, personalul avut la dispoziție pe anumite intervale de timp, colaborarea cu atelierele litografice și cele de legatorie, alte comenzi de materiale nedidactice etc.

Exemplificăm acestea prin următoarele pasaje: "[...] manualele de *Rugăciuni* pentru clasele începătoare s-au isprăvit și copii de pe la școlile începătoare vin după astfel de cărțicele ce le sunt trebuincioase și fiindcă astfel de cărți totdeauna au trecutu și trec, niciodată n-au rămas nevândute"⁷⁸; "[...] manualele de *Catehism* ce sunt destinate pentru clasele începătoare sunt pe isprăvit și fiindcă tipografia acum ar avea vreme a pune astfel de cărțicele la teascu [...]"⁷⁹; ori "[...] se mai află numai vreo 6-700 și fiindcă aceste cărțicele [de *Rugăciuni*, n. n.] totdeauna sunt căutate și ca retipărirea lor să nu vie atunci când vor fi alte tipăriri mai serioase, rog cinstita Eforie a da voie mai din vreme a se mai retipări încă 5000 ex. [...] să intre și această tipăritură pe încetul, ca să poată ieși la vreme" (se hotărăște executarea unui tiraj de 8.000 de exemplare)⁸⁰; "[...] că manualul de *Sfânta Scriptură* pentru Testamentul Nou este pe isprăvit și, nefiind acum alte cărți mai interesante la tiparu",⁸¹ "[...] *Istoria generală* a d-lui prof. A. Crețescu [...] s-ar fi putut isprăvi prea lesne, dacă nu ne-ar fi năpădit lucrul Statului cu tipăriri care nu s-au făcut într-alți ani, dar, fiind teascul poruncit, se va continua tipărirea"⁸²; "[...] din cartea didactică de lectură pentru clasele elementare numită „*Prietena copiilor*" vol. I, se mai află numai un număr mic de exemplare, ca la vreo 50 și fiindcă e voluminoasă, la a căreia retipărire se cere timpul mai mult, ar trebui să se puie mai devreme sub tipariu"⁸³; "[...] a se

---

⁷⁸ *Ibidem*, ds. 248/1850, f. 3.

⁷⁹ *Ibidem*, ds. 302/1850, f. 3.

⁸⁰ *Ibidem*, ds. 253/1852, f. 3.

⁸¹ *Ibidem*, ds. 287/1852, f. 3.

⁸² *Ibidem*, ds. 389/1853, f. 10.

⁸³ *Ibidem*, ds. 164/1858, f. 3.

putea retipări mai din vreme următoarele cărți didactice ce, fiindcă se află numai câte un număr micu dintr-nsele, ca să nu se grămădiască toate odată [...] ca, înlesnindu-se tipografia, să poată rânduri-rânduri a le retipări”⁸⁴.

La finalul traseului urmat de manuscris spre transformarea sa în manual, o etapă obligatorie era obținerea acordului Eforiei Școalelor, precum s-a văzut. Acesta era dat după ce, în prealabil, era numită comisia care să cerceteze calitatea lucrării și atingerea obiectivelor propuse; alcătuită din cei mai merituoși profesori ai țării, aceștia, în marea lor majoritate, proveneau tot de la Colegiul “Sf. Sava”. Concluziile comisiilor puteau fi expuse sub forma unor simple rezoluții sau a unor rapoarte mai cuprinzătoare și temeinic argumentate.

Mai multe dintre aceste rapoarte ne-au atras atenția prin complexitatea motivelor expuse, din studiul lor putându-se reconstitui gândirea pedagogică a vremii, “mugurii” psihologiei școlare românești; pentru a întări aceste afirmații am prezentat paragrafele cele mai reprezentative ale acestor acte:

“Subtiscăliții [...] am citit și am cercetat cu băgare de seamă manuscrisul d-lui G. Hill, coprinzător de *Etimologia limbei latine* și l-am găsit în toate părțile potrivit cu trebuința clasei respective [...] Subt-însemnații se socotesc norociți că pot arăta C. Eforii pe rezultatul însărcinării lor, cu chipul cel mai favorabil pentru colega lor”⁸⁵.

Profesorii comisiei raportează Eforiei: “am luat în cercetare *Aritmetica elementară rațională* pentru clasele primare, a d-lui Dimitrie Pavel și, după o cercetare matură, ne-am încredințat că pomenita carte este corespunzătoare cu desăvârșire și după chipul cel mai metodic la instrucția școlilor primare, după dorința onorabilei Eforii, pentru înlesnirea cu care se expun toate materiile”⁸⁶.

Respingând proiectul de *Gramatica limbii române*, comisia argumentează: “[...] neputând îngădui mulțimea cea peste măsură de transformări ce vrea d-lui [I. K. Massim, n. n.] să facă în limba [...] preînnoiri îndrăznețe ...] Comisia ar lăsa drumul deschis și altor preînnoitori, poate și mai nerăbdători spre a schimba în scurtu timp fizionomia limbei vorbitoare, până acolo încât aceasta să nu mai fie înțeleasă de publicu”⁸⁷.

Subdirectorul Ioan Pop, în legătură cu *Cursul de morală a religiei* al lui Lazăr Drugeanu, afirmă: “nu merită a fi primitu în școală, pentru mai multe cuvinte, din care mă mărginesc a expune aci pe cele mai principale: întâiu este limba, prin care nu se exprimă lămuritu adevărata idee pe care poate ca a avutu compozitorulu, ca să nu zică autorul și de aci devine neînțelegere și confuzie în mintea școlarului, în care cele dintâi idei trebuiescu să fie drepte, lămurite și adevărate [...], al doilea sântu definițiunile obiectelor lungite și rău exprimate, în care se cere multă exactitate și o capacitate de adevăratu autoru; și al treilea,

---

⁸⁴ *Ibidem*, ds. 156/1858, f. 3.

⁸⁵ *Ibidem*, ds. 23/1841, f. 3.

⁸⁶ *Ibidem*, ds. 295/1852-9, f. 9 (1855).

⁸⁷ *Ibidem*, ds. 299/1852-5, f. 11.

neunirea părților ca să formeze totul în care asemenea se cere o armonie exactă, ca să nu se deprinză spiritul școlariului cu deșirarea și destrămarea ideilor, pentru a se ajunge a fi tot-dauna deșiratu și destrămatu atât în cugetări cât și în purtarea sa morală.

Acestea sunt cuvinte cele mai principale pe care, cu modestie, exprimându-le aici spre știința onorabilei Eforii, recomand totu-deodată *Morala* ce se lucrează de d. Ilie Benescu, profesorul seminariului, după sistemul celui mai nou al arhimandritului Vamva și pe care și eu o predau prin alegerea școlarilor după clasa a doua [...] socotescu că această *Morală* compusă de adevăratu autor, care a albitu petrecându-și viața în teologie și filozofie, fiind încă și astăzi profesorul de aceste științe, este cea mai potrivită cu creșterea și dezvoltarea tinerimei noastre.

Argumentele ce aduce acestu autoru în sistemul său sântu adunate atât dinu cei mai aleși filosofi moraliști, cât și din Sfânta Scriptură; astfel, unindu-se amândouă aceste feluri de argumente, școlarul nu se mai poate îndoi despre adevăru, de la care se rătăcescu și sātu rătăciți cea mai mare parte din tinerimea noastră.”⁸⁸

Se remarcă acordarea unei atenții deosebite calității și obiectivității manualelor ce urmau a fi editate; din acest gen de acte răzbate grija acordată corelării dintre nivelul de cunoștințe ale elevilor și conținutul manualului luat în discuție. Activitatea acestei comisii, departe de a fi formală, consta în dezbateri prelungite, aducându-se argumente bine fondate în cazul respingerii unor lucrări propuse. De asemenea existau preocupări și privind rapiditatea punerii în lucru la atelierul tipografic, mai ales atunci când era vorba de lucrări în mai multe volume.

În sfârșit, după parcurgerea etapelor menționate mai sus și după concluziile comisiilor profesoriale, Eforia hotăra, printr-un jurnal, tipărirea respectivului manuscris, înaintându-l în acest scop tipografiei Colegiului.

Prin aceste jurnale, membrii Eforiei Școalelor își imprimau concepțiile asupra actului didactic desfășurat în Țara Românească; ulterior adoptării lor, Eforia trimitea la tipar lucrările găsite de comisiile examinatoare drept corespunzătoare și, mai mult, după tipărire, le impune școlilor publice sau private, după caz; în același timp, erau retrase manualele vechi, considerate depășite, o preocupare deosebită a Eforiei fiind actualizarea manualelor în cazul în care se observa că acestea nu mai corespund. Legat de calitatea lucrărilor, erau avute în vedere și autenticitatea, valoarea și importanța hronografelor ce urmau a fi publicate, așa cum s-a menționat, precum și alinierea, pe cât posibil, a manualelor românești cu cele occidentale.

O problemă intens reflectată în documente este și aceea a trecerii la grafia latină, ce a adus după sine o serie de greutăți și modificări în ceea ce privește abordarea, în principal, a gramaticii și caligrafiei, discipline ce au suferit

---

⁸⁸ *Ibidem*, ds. 375/1853, f. 5.

cele mai mari schimbări; de altfel, însuși corectorul/inspectorul tipografiei Andrei Adamovici își schimbă numele, latinizându-l în Adamescu. Pe de altă parte, se observă și o cădere în extrema latinizării forțate a frazelor, utilizându-se unii termeni precum "quelle que ai spus" (o combinație româno-latino-franceză). Legat de acest aspect, trebuie avut în vedere și impactul schimbării grafiei în modul efectiv de tipărire, implicând probleme tehnice, de schimbare a teascurilor, a literelor tiparniței.

Astfel, menționăm că "Eforia Instrucției Publice a lepădat încă de mai mulți ani literile chirilice"⁸⁹ și a introdus pe cele latine, cu un sistem de ortografie nou [...] acum [23 octombrie 1858, n. n.]⁹⁰ Eforia a adoptat ortografia simplă, însă fondată pe rațiune și pe natura limbei noastre; dar, literile străbune nu se pot propaga destul de repede pe cât timp autoritățile publice vor întrebuița pe cele streine; pe de altă parte, din nerecunoașterea oficială și neexplicarea publică a unui sistem de litere și ortografie, rezultă o mare confuziune în scrierile autorităților"⁹¹. Așadar, această măsură a precedat reformele lui Al. I. Cuza cu câțiva ani, dar, neavând caracter de lege normativă, ci de recomandare, nu a putut avea un impact deosebit la acea vreme, pe scară largă.

Bineînțeles că acest lucru a dus la numeroase dificultăți cu care Eforia s-a tot confruntat în activitățile practice de tipărire a manualelor necesare școlilor, așa cum se observă și din studierea pasajelor alăturate, dar care nu au descurajat această instituție și pe dascălii săi:

"Văzându-se noua *Caligrafie elementară* litografiată cu literele latine, de dl profesor Alecu Poppu, pentru trebuința școalei primare, conform cu jurnalul nr. 6 prin care aceasta Eforie a adoptatu literele latine atât în cărțile didactice cât și în scriere [...]"⁹². Pentru anul 1857 se observă o înmulțire a acestor situații: autorul Guilam Scarlat Gaudi prezintă tratatul său de *Agronomie* solicitând "[...] onorabilei Eforii să binevoiască a îndrepta manuscriptul meu spre corectură conformă cu limba cea nuoo, de către cine va găsi capabilu"⁹³; D. Pavel înștiințează Eforia că: "[...] în tipografia școalei nostre nu se află literile cerute pentru celu nou modu de scrisu și, de altă parte, nu se poate amâna tipărirea *Aritmeticii* destinate claselor I și II primare, rogu plecatu pe onorabila Eforie ca să sloboază astă dată voia domnului Adamescu de a tipări pomenita *Aritmetică*

---

⁸⁹ Referitor la această afirmație, se pare că este avut în vedere anul 1856; un dosar din acest an, nr. 176, conține "circulare și corespondență referitoare la hotărârea Eforiei Școalelor de a se înlocui alfabetul chirilic cu cel latin".

⁹⁰ Această informație se regăsește și în cadrul *Dicționarul cronologic – educația, învățământul, gândirea pedagogică în România*, București 1978, unde se afirmă că în anul 1858 este emis un jurnal domnesc prin care se adoptă înlocuirea alfabetului chirilic cu literele latine.

⁹¹ Mihail Popescu, *Colegiul Național "Sf. Sava"- Cea mai veche școală românească*, București 1944, p. 194, 197.

⁹² SANIC, fd. *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, ds. 188/1856, f. 4.

⁹³ *Ibidem*, ds. 122/1857, f. 3.

după sistema precedentă, ca să se poată îndată cu deschiderea școalelor da cartea la lumină”⁹⁴. Către sfârșitul aceluiași an se dă dezlegare lui A. Adamescu pentru “[...] retipărirea acestor ediții, ce se va essecuta după cea din urmă sistemă a scrierei cu literile latine, care ieste a ți se comunica”⁹⁵, “[...] iar cercetarea se va face cu scumpătate asupra terminologiei și ortografiei, qua după aquastă îndreptare să se urmeze apoi tipărirea noilor edițiuni cu literile latine”⁹⁶.

Un moment mai dificil, când ies la iveală greutățile întâmpinate de autorii ce aveau de realizat lucrări de amploare, se sesizează în 1860, atunci când A. Adamescu se adresează Eforiei, anunțând că “G. Ioanid cere ca la *Dicționarul elino-român* să se tipărească textul românesc cu slove, fiindcă traducerea și lucrarea acestui *Dicționar* este cu slove chirilice și i-ar veni greu tipărirea cu litere [...]”; dar Eforia hotărăște “[...] că textul se va face cu litere latine și cu ortografia adoptată de Eforie [...] așadar Tipografia nu se poate depărta de la această ordinațiune”⁹⁷; G. Ioanid amintește că “[...] dl Boerescu, directorul de atunci [a hotărât, n. n.] a se pune în tiparu cu litere latine, după ortografia adoptată de Eforie, aceasta și se pare că, deși nu cu neputință, este însă lucru foarte anevoiosu, căci, fiind o lucrare concepută de zece ani acum [sic!] [...] ar trebui transcris din nou spre a se preface cu litere latine și după ortografia adoptată de Eforie, lucru care ar costa și cheltuială însemnată și vreme îndelungată”⁹⁸. În cele din urmă, Eforia aprobă cererea de a se tipări așa cum este scris, cu “litere greco-bizantine”⁹⁹.

În continuare, urmează o corespondență bogată între tipograf/corector și membrii Eforiei (în majoritatea cazurilor fiind vorba de P. Poenaru, directorul Școalelor), corespondență având ca obiect eventualele probleme apărute pe parcursul tipării, litografierii, legării sau alte aspecte tehnice, precum și tipul caracterelor folosite, calitatea hârtiei, formatul sub care urma să apară manualul ș. a. m. d. Ultimul pas era încheierea contractelor de către tipografia Colegiului cu litografii și legătorii din București, în situațiile unde era cazul.

Înainte de încheierea unui contract, se dădeau anumite probe prin care erau verificate modul de execuție și calitatea lucrărilor rezultate; celor care urma să execute anumite lucrări de litografie și legătorie li se impun condiții stricte în ceea ce privește calitatea și termenul de predare a materialelor; exista, de asemenea, o grijă deosebită pentru obținerea unor condiții cât mai avantajoase pentru tipografie, greșelile și erorile înregistrate fiind contabilizate în contul atelierelor executoare.

---

⁹⁴ *Ibidem*, ds. 130/1857, f. 5.

⁹⁵ *Ibidem*, ds. 105/1857, f. 8-10.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 10.

⁹⁷ *Ibidem*, ds. 329/1851-60, f. 40.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 41.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 42.

Înțelegerile cu litografiile surveneau atunci când erau incluse în manual și unele desene, figuri, tabele care nu se puteau executa în tipografia Colegiului. Exemplificăm, în acest sens, prin manualul de "Mecanică Practică" al lui Marinovici, unde "figurile de instrumente" au fost executate la litografia lui Walbaum¹⁰⁰; "Poveștile lui Neagoe Basarab", carte la care legătura a fost executată de Avram Vais și Manole Stan¹⁰¹, iar portretul domnului care însoțea textul scris a fost litografiat în atelierul aceluiași Walbaum¹⁰².

Chiar și aceste contracte încheiate cu "prestatorii de servicii" sunt interesante, iar redarea mai jos a câtorva pasaje evidențiază seriozitatea, profesionalismul și conștiințiozitatea cu care era tratat procesul de tipărire a cărților.

Pentru *Mecanica usuală/populară* a lui Marinovici, litograful Friedrich Kilentel, directorul litografiei lui Scarlat Roset afirma "[...] va fi dator a tipări toate figurile trebuincioase la pomenita mai sus carte [...] a le tipări curat, negreșite, proporționate, fără nici un fel de cusur și va fi dator în vreme de o lună a le da gata [...] tipografia Colegiului va fi îndatorată a da hârtia trebuincioasă la tipărirea figurilor"¹⁰³.

Avram Vais, patronul unui atelier de legătorie, face cunoscut "[...] printr-un acest înscris că am tocmnit cu cinstita Eforie a Școalelor, ca să leg cu mucava tare și cu pânză la călcăiu după probe ce am mai făcut, 2500 *Aritmetici* din cele tipărite 5000 în tipografia Colegiului [...] și, după ce voiu lega toate acestde exemplare și le voiu aduce în Colegiu [...] se vor răspunde toată partea [...] și am iscălit"¹⁰⁴.

Litograful Vilț se învoiește "[...] ca să litografisescu cu toată exactitatea 80 table pentru cartea de *Desemn liniar* [...] care va fi tipărită în 1000 ex. pe hârtie uniformă, cu proba ce am datu sub a mea iscălitură și cu cerneală bună de Frankfortu, în sorocu de o lună și jumătate [...] însă câte exemplare vor fi defectuoase, vor privi numai în paguba mea"¹⁰⁵.

Litograful Walbaum încheie contract pentru o "[...] nouă ediție a *Caligrafiei mici* [...] să fie întru toate întocmai cu ediția precedentă, adică tiparul curatu, cerneala neagră și hârtia uniformă, cu proba ce am datu onorabilei Eforii sub însume iscălitură [...] în 2 luni și câte din aceste exemplare nu ar fi tipărite corectu vor privi în paguba mea"¹⁰⁶.

După ce tipărirea manualului, cu toate etapele sale, era finalizată, inspectorul Tipografiei înainta membrilor Eforiei tabele și liste cu socotelile

---

¹⁰⁰ *Ibidem*, ds. 23/1842, f. 5.

¹⁰¹ *Ibidem*, ds. 31/1842, f. 12.

¹⁰² *Ibidem*, f. 9.

¹⁰³ *Ibidem*, ds. 23/1842, f. 8.

¹⁰⁴ *Ibidem*, ds. 22/1843, f. 10.

¹⁰⁵ *Ibidem*, ds. 290/1852, f. 15.

¹⁰⁶ *Ibidem*, ds. 473/1855, f. 4.

aferente, contractele menționate mai sus, în original sau copie, solicitând decontarea sumelor cheltuite "pentru a se acoperi la Casa Tipografiei". Eforia, la rândul ei, se adresa casierului pentru efectuarea plăților, iar apoi întocmea actul cel mai important al acestui "circuit": *Jurnalul*, prin care anunța apariția cărții respective, prețul de vânzare, stabilit în funcție de cheltuielile implicate, numărul de exemplare ce urma să revină autorului sau numărul de exemplare care să fie distribuite elevilor premianți.

* * *

Concluzionând, am încercat, pe parcursul acestui studiu, să prezentăm eforturile depuse de persoane mai mult sau mai puțin cunoscute din acele timpurile trecute, în vederea întocmirii unor materiale didactice performante pentru școli, eforturi destul de puțin tratate în literatura de specialitate.

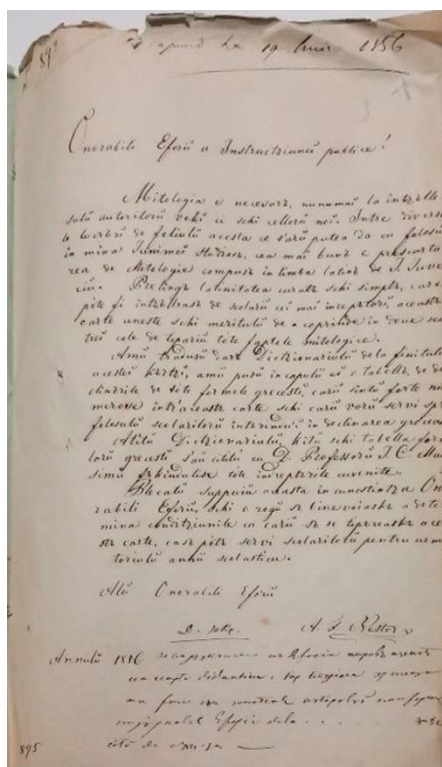
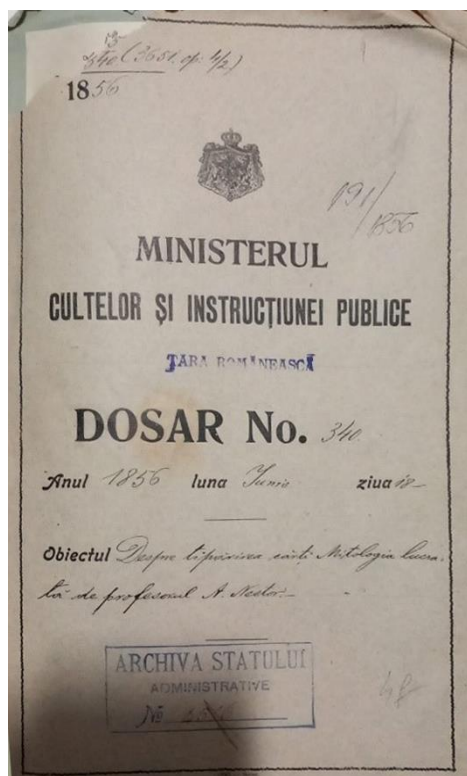
De asemenea, am analizat activitatea unor salariați ai Eforiei Școalelor și Tipografiei Colegiului "Sf. Sava", despre care se știe destul de puține lucruri, dar pentru care documentele de arhivă sunt bogate în informații; în această categorie de personal intră, printre alții, profesorii, corectorul/inspectorul Tipografiei, epistatul colegiului, casierul școalelor, dar și litografi și legători.

Toate aceste cadre, truda și abnegația lor au contribuit decisiv la procesul de modernizare și europenizare al învățământului românesc, în ciuda piedicilor și greutăților vremii.

Publishing the Educational Texts in the First Part of the 19th Century at "St Sava" National College

(abstract)

The paper presents the statistics related to the editing and printing of the school handbooks and educational works at the printing house of "St. Sava" National College in Bucharest during two decades. It refers to their conception and evolution in numbers and topics. The information relies upon the correspondence preserved in *Ministry of Cults and Public Education* fonds.

(ANR, ANIC, fd. *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, ds. 191/1856, f. 3)

Tabel anexă¹⁰⁷ .
Statistică privind evoluția numerică și tematică a materialelor didactice
1839-1860

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
1.	1.	33/1839	5018/1836	8	matematică	1839-1842	500	<i>Algebră</i>	Petrache Poenaru	trad. Apeltaner	--
2.	2.	11/1841	2685/1841	13	istorie	1841-1842	--	<i>Iliada</i> – 2 rapsodii	Constantin Aristia	traducere Homer	--
3.	3.	23/1841	2696/1841	16	lb. latină	1841-1842	500	<i>Gramatica latină</i>	George Hill	orig. Bournouf	--
4.	4.	12/1842	2878/1842	17	medicină veterinară	1842-1845	3000	<i>Carte de învățătură veterinară</i>	Huboști/Hubertz	trad. maghiară	--
5.	5.	22/1842	2888/1842	7	lb. franceză	1842	500	<i>Premiere lecture</i>	--	--	--
6.	6.	22/1842	2888/1842	7	lb. franceză	1842	500	<i>Seconde lecture</i>	--	--	--
7.	7.	23/1842	2889/1842	14	mecanică	1842	1000	<i>Mecanica uzuală</i>	Marcovici/Marinovici	orig.	--
7.	8.	31/1842	2897/1842	14	istorie/izvoare	1842-1843	1000	<i>Hronografe din istoria țării</i>	--	izvoare	--
9.	9.	31/1842	2897/1842	14	istorie/izvoare	1842-1843	1000	<i>Povăuirile lui Neagoe-Yodă</i>	--	izvoare	--
10.	10.	31/1842	2897/1842	14	istorie/izvoare	1842-1843	--	<i>Istoria lui Carol al XII-lea al Suediei</i>	--	izvoare	--

¹⁰⁷ Din motive de economie a spațiului, am recurs la următoarele abrevieri: cl. = clasele; dict. = dicționar; ds. = dosar; ed. = ediția; ex. = exemplare; germ. = germană; îmb. = îmbunătățită; lat. = latină; lb. = limba; lit. = literatură; man. = manual; nr. = număr; obs. = observații; orig. = original; per. = perioadă; prel. = prelucrare; pt. = pentru; retip. = retipărire; rom. = român; sup. = superioare; trad. = traducere.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
8.	11.	22/1843	2106/1843	37	matematică	1843-1848	2500	<i>Tablele lancostrice pentru aritmetică</i>	Alecsie Marin	orig.	--
	12.	22/1843	2106/1843	37	matematică	1843-1848	5000	<i>Man. de aritmetică</i>	Alecsie Marin	orig.	--
9.	13.	35/1843	2119/1843	4	caligrafie	1843	5000	<i>Man. de caligrafie</i>	--	orig.	retip.
10.	14.	40/1843	2124/1843	5	silabism	1843	5000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
11.	15.	59/1843	1795/1843	4	geografie	1843-1844	610	<i>Planșe Atlas – 2 coli</i>	--	preluare Lesage	--
12.	16.	45/1844	1790/1844	7	religie	1844	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
	17.	45/1844	1790/1844	7	silabism	1844	5000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
13.	18.	48/1844	1793/1844	4	gramatică lb. franceză	1844	--	<i>Gramatica franceză</i>	Costache Aristia	orig.	retip. pt. cl. sup.
14.	19.	49/1844	1794/1844	7	silabism	1844-1845	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
15.	20.	14/1845	1686/1845	6	dict. lb. franceză	1845	3000	<i>Dict. român-francez</i>	Aaton, G. Hill, Poenaru	orig.	--
16.	21.	39/1845	1711/1845	6	caligrafie	1845	6000	<i>Man. de caligrafie</i>	--	orig.	retip.
17.	22.	43/1845	1715/1845	15	silabism	1845 V-VII	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
	23.	43/1845	1715/1845	15	religie	1845 V-VII	5000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
	24.	43/1845	1715/1845	15	religie	1845 V-VII	5000	<i>Istoria Vechiului și Noului Testament</i>	--	orig.	retip.
	25.	43/1845	1715/1845	15	religie	1845 V-VII	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
18.	26.	45/1845	1717/1845	5	istorie	1845	1000	<i>Istorie universală / Elemente de istoria lumii</i>	Aaron Florian	orig.	--
19.	27.	46/1845	1718/1845	9	geografie	1845	2000	<i>Man. de geografie (cea mică)</i>	Iosif Genilie	orig.	--
20.	28.	49/1845	1721/1845	14	silabism	1845 XI-XII	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
	29.	49/1845	1721/1845	14	religie	1845 XI-XII	5000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
	30.	49/1845	1721/1845	14	religie	1845 XI-XII	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
21.	31.	39/1847	1302/1847	8	silabism	1847	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
22.	32.	41/1847	1304/1847	12	geografie	1847-1848	2000	<i>Man. de geografie</i>	Iosif Genilie	orig.	retip. 847 ed. II 848 ed. III
	33.	41/1847	1304/1847	12	religie	1847-1848	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
	34.	41/1847	1304/1847	12	silabism	1847-1848	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
23.	35.	37/1848	1466/1848	4	religie	1848	5000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
	36.	37/1848	1466/1848	4	religie	1848	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
	37.	37/1848	1466/1848	4	religie	1848	5000	<i>Istoria Testamentului</i>	--	orig.	--
24.	38.	1/1849	2542/1849	23	dict.	1849-1850	--	<i>Dialoguri. Vocabular rom.-ruso-turc</i>	Ianache Pascal	orig.	--
25.	39.	26/1849	2568/1849	5	drept	1849	30	<i>Comentarii Drept comercial</i>	G. A. Rali	trad.	--

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
26.	40.	57/1849	2599/1849	6	drept	1849	30	<i>Comentarii Drept comercial</i>	G. A. Rali	trad.	--
27.	41.	60/1849	2602/1849	4	silabism	1849	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
28.	42.	61/1849	2603/1849	3	matematică	1849	1000	<i>Aritmetica</i>	George Popp	trad. Francoeur	--
	43.	61/1849	2603/1849	3	matematică	1849	1000	<i>Geometria</i>	George Popp	trad. Sirot	--
29.	44.	241/1850	2244/1850	6	silabism	1850	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
	45.	241/1850	2244/1850	6	religie	1850	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
30.	46.	243/1850	2246/1850	16	matematică	1850-1851	1000	<i>Man. de aritmetică rațională / elementară</i>	George Popp	trad. franceză	--
31.	47.	244/1850	2247/1850	12	matematică	1850-1851	500	<i>Man. de trigonometrie</i>	Dimitrie Pavlide	orig.	--
32.	48.	248/1850	2251/1850	4	religie	1850	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
33.	49.	302/1850	2305/1850	10	religie	1850	5000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
34.	50.	260/1851	1973/1851	8	dict. lb. greacă	1851	--	<i>Dict. elino-român</i>	George Ioanid	orig.	proiect 5 ani
35.	51.	273/1851	1986/1851	8	dict. lb. greacă	1851	1000	<i>Man. de greacă Epitome historiae graecae</i>	Ioan Massim	trad.	--
36.	52.	276/1851	1989/1851	5	gramatică	1851	1000	<i>Gramatica românească</i>	Ioan Popp	orig.	--
37.	53.	287/1851	2000/1851	16	matematică	1851	5000	<i>Aritmetică</i>	Alexe Marin	prel. Michelot	--
38.	54.	291/1851	2004/1851	10	gramatică lb. latină	1851	1000	<i>Gramatica latină</i>	George Hill	orig.	retip. imb.
39.	55.	294/1851	2007/1851	14	religie	1851-1852	1000	<i>Legea Nouă / Isus Hristos</i>	Ioan Penescu	trad. franceză	1852 retip.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
40.	56.	298/1851	2011/1851	8	silabism	1851	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	rețip.
41.	57.	304/1851	2017/1851	43	gramatică	1851-1852	1500	<i>Gramatica românească elementară</i>	Ioan Popp	orig.	rețip.
	58.	304/1851	2017/1851	43	religie	1851-1852	2000	<i>Man. de catehism elementar</i>	--	orig.	rețip.
	59.	304/1851	2017/1851	43	religie	1851-1852	1500	<i>Istoria Sfință</i>	Aaron Florian	orig.	rețip.
42.	60.	308/1851	2021/1851	14	lb. latină	1851	1000	<i>Introducție în limba latină</i>	Ioan Maxim	orig.	rețip.
43.	61.	309/1851	2022/1851	6	religie	1851	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	rețip.
44.	62.	310/1851	2023/1851	24	gramatică lb. germană	1851	1000	<i>Gramatica româno-nemțească</i>	Limburgher	orig.	--
45.	63.	313/1851	2026/1851	19	matematică	1851-1852	500	<i>Geometrie descriptivă</i>	Alecu Orăscu / D. Pavel	prel. Lefevre Fourey	--
	64.	313/1851	2026/1851	19	caligrafie	1851-1852	5000	<i>Caligrafia mică</i>	--	orig.	rețip.
46.	65.	316/1851	2029/1851	7	geografie	1851	2000	<i>Man. de geografie</i>	Iosif Genilie	orig.	rețip. ed. II
47.	66.	325/1851	2038/1851	8	silabism	1851	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	rețip.
48.	67.	327/1851	2040/1851	8	religie	dec. 1851-ian. 1852	5000	<i>Istoria Vechiului și Noului Testament</i>	--	--	rețip.
49.	68.	329/1851	2042/1851	44	lb. greacă	1851-1860	1900	<i>Dicț. elino-român</i>	George Ioanid	orig.	--
50.	69.	354/1851	2067/1851	10	matematică	1851-1852	500	<i>Algebra</i>	Dimitrie Pavlid	orig.	--

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
51.	70.	252/1852	1761/1852	5	caligrafie	1852	2000	<i>Man. de caligrafie</i>	Alecu Popp	orig.	retip.
52.	71.	253/1852	1762/1852	8	religie	1852	8000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
53.	72.	258/1852	1767/1852	5	caligrafie	1852	5000	<i>Man. de caligrafie</i>	--	orig.	retip.
54.	73.	266/1852	1775/1852	5	caligrafie	1852	5000	<i>Caligrafia mică</i>	--	orig.	retip.
	74.	266/1852	1775/1852	5	matematică	1852	500	<i>Geometrie descriptivă (34 tablouri)</i>	Alecu Orăscu	trad.	--
55.	75.	269/1852	1778/1852	30	lb. latină diet.	1852-1858	--	<i>Dicționar latino-român</i>	Hill, Massim, Fontanin, Nichifor	orig.	proiect
56.	76.	270/1852	1779/1852	3	geografie	1852	--	<i>Man. de geografie</i>	Ion Popp	trad. A. Bolby	proiect
57.	77.	271/1852	1780/1852	8	literatură latină	1852	1000	<i>Fabule</i>	I. C. Massim	trad. Fedru	retip.
58.	78.	277/1852	1786/1852	9	silabism	1852	5000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
59.	79.	279/1852	1788/1852	4	gramatică lb. latină	1852	--	<i>Man. de gramatică română și latină</i>	I. C. Massim	orig.	proiect
60.	80.	280/1852	1789/1852	39	științe naturale	1852-1858	1000 fiecare	<i>Istorie naturală (3 broșuri: mineralogie, botanică, zoologie)</i>	Iulius Baraș / Barasch	trad. Véléce	1855- retip.
61.	81.	284/1852	1793/1852	8	religie	1852	5000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
62.	82.	287/1852	1796/1852	8	religie	1852	3000	<i>Man. Sf. Scriptură / Catehism</i>	--	orig.	retip.
63.	83.	288/1852	1797/1852	8	silabism	1852	5000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
64.	84.	289/1852	1798/1852	8	geografie	1852	2000	<i>Man. de geografie mică</i>	--	orig.	retip.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
65.	85.	290/1852	1799/1852	19	matematică	1852-1856	1000	<i>Desen liniar și table</i>	I. Poenaru	trad. Sonnat	rețip.
66.	86.	294/1852	1803/1852	9	matematică	1852	500	<i>Geometrie practică</i>	George Popp	orig. model franceză	--
67.	87.	295/1852	1804/1852	36	geografie	1852-1859	3000	<i>Elemente de cosmografie</i>	Alexe Marin	trad. Cortambert	--
	88.	295/1852	1804/1852	36	geografie	1852-1859	--	<i>Geografie fizică</i>	Alexe Marin	orig.	--
	89.	295/1852	1804/1852	36	matematică	1852-1859	--	<i>Aritmetică</i>	Alexe Marin	trad. franceză Ritt	--
68.	90.	299/1852	1808/1852	38	gramatică	1852-1855	--	<i>Gramatica limbii române</i>	Ioan Massim	orig.	--
69.	91.	300/1852	1809/1852	8	lb. latină	1852-1853	500	<i>Sintaxa limbii latine</i>	George Hill	orig.	--
70.	92.	363/1853	2845/1853	32	fizică chimie	1853-1857	500 x 3	<i>Elemente de fizică și chimie, 3 vol.</i>	Alexe Marin	trad. Pelouse, Fremy, Pouillet	--
71.	93.	372/1853	2854/1853	3	silabism	1853	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	rețip.
72.	94.	373/1853	2855/1853	3	geografie	1853	--	<i>Mineralogie, Geologie</i>	Iuliu Baraș / Barasch	orig., prel. franceză, germ.	--
73.	95.	374/1853	2856/1853	21	lectură	1853-1855	2000 2 vol.	<i>Prietena copiilor</i>	Iareu, Grădianu	trad.	--
74.	96.	375/1853	2857/1853	7	religie	1853-1854	--	<i>Curs de Morală a Religiei</i>	Lazăr, Druceanu, Ilie Benescu	orig.	--
75.	97.	386/1853	2868/1853	5	caligrafie	1853	3000	<i>Man. de caligrafie mică</i>	Alecu Popp	orig.	--

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
76.	98.	387/1853	2869/1853	3	religie	1853	5000	<i>Carte de rugăciuni</i>	--	orig.	retip.
	99.	387/1853	2869/1853	3	religie	1853	5000	<i>Istoria Sfântă</i>	--	orig.	retip.
77.	100.	389/1853	3871/1853	39	istorie	1853-1858	1000 fiecare	<i>Istorie generală</i>	A. Crețescu	trad. Durny	--
78.	101.	391/1853	2873/1853	10	filosofie	1853-1854	500	<i>Question de philosophie par charna</i>	I. Zalomit	trad.	--
79.	102.	394/1853	2876/1853	5	religie	1853	2000	<i>Catehism elementar</i>	--	orig.	retip.
	103.	394/1853	2876/1853	5	religie	1853	2000	<i>Istoria Sfântă</i>	--	orig.	retip.
	104.	394/1853	2876/1853	5	geografie	1853	2000	<i>Man. de geografie</i>	--	orig.	retip.
80.	105.	386/1854	4014/1854	38	silabism	1854	6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
	106.	386/1854	4014/1854	38	caligrafie	1854	1000	<i>Caligrafia cea mare</i>	Alecu Popp	orig.	--
	107.	386/1854	4014/1854	38	caligrafie	1854	2000	<i>Caligrafia cea mică</i>	--	orig.	retip.
	108.	386/1854	4014/1854	38	geografie	1854	2000	<i>Harta Țării Românești</i>	--	orig.	retip.
	109.	386/1854	4014/1854	38	lectură	1854	1000	<i>Copii celebri</i>	--	trad.	--
	110.	386/1854	4014/1854	38	religie	1854	5000	<i>Man. de rugăciuni</i>	Ioniță Popp	orig.	retip.
81.	111.	402/1854	4030/1854	18	literatură istorie	1854-1857	1300 4 vol.	<i>Plutarh, Vieți paralele bărbaiți iluștri</i>	Costache Aristia	trad. greacă	--
82.	112.	404/1854	4032/1854	20	matematică	1854-1857	1000 1000	<i>Geometrie practică elementară</i>	Giheorghe Popp	prel.	ed. I, ed. II-1856
83.	113.	473/1855	4638/1855	15	caligrafie	1855-1856	4000 4000	<i>Caligrafie mică</i>	--	orig.	retip. 2 ed.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
84.	114.	473/1855	4638/1855	15	caligrafie	1855-1856	1000	<i>Caligrafie mare</i>	Alecu Popp	orig.	retip.
	115.	474/1855	4639/1855	6	silabism	1855	6000 6000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip. 2 ex.- 1855
85.	116.	475/1855	4640/1855	4	religie	1855	2000	<i>Istoria Sfantă</i>	--	orig.	retip.
86.	117.	476/1855	4641/1855	4	religie	1855	5000	<i>Man. de rugăciune</i>	--	orig.	retip.
87.	118.	486/1855	4650/1855	8	religie	1855	2000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	retip.
88.	119.	498/1855	4669/1855	14	religie	1855	2000	<i>Man. de Istoria Sfantă</i>	--	orig.	retip.
	120.	498/1855	4669/1855	14	religie	1855	2000	<i>Istorie Sfantă elementară</i>	Aaron Florian	orig.	retip.
	121.	498/1855	4669/1855	14	geografie	1855	2000	<i>Geografie</i>	Iosif Genilie	orig.	retip.
	122.	498/1855	4669/1855	14	religie	1855	2000	<i>Catehism elementar</i>	Aaron Florian	orig.	--
89.	123.	499/1855	4663/1855	4	științe naturale	1855	--	<i>Zoologie, Botanică, Mineralogie și Geologie</i>	Iuliu Baraș / Barasch	prel. franceză, Delafos	--
90.	124.	500/1855	4664/1855	10	lb. latină	1855-1856	1000	<i>Gramatica limbii latine</i>	George Hill	orig.	retip.
91.	125.	501/1855	4665/1855	66	matematică	1855-1856	2000	<i>Man. de aritmetică</i>	Barbu Ștefănescu	orig., prel. franceză	--
92.	126.	182/1856	4507/1856	9	lectură	1856	1000	<i>Copii celebri</i>	--	trad.	retip.
93.	127.	185/1856	4510/1856	7	istorie, izvoare	1856	--	<i>Cronici vechi – Principatele Moldo-Române</i>	Alexandru Crețescu	--	--

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
94.	128.	186/1856	4511/1856	9	lectură	1856-1857	1000	<i>Prietenia copiilor, I: Curs de morală practică</i>	D. M. Iareu	trad. franceză	rețip. ed. II
95.	129.	188/1856	4513/1856	6	caligrafie	1856	1000	<i>Caligrafia mică / elementară</i>	Alecu Popp	orig.	rețip. lit. lat.
	130.	188/1856	4513/1856	6	caligrafie	1856	1000	<i>Caligrafia mare</i>	Alecu Popp	orig.	rețip. lit. lat.
96.	131.	189/1856	4514/1856	6	lb. latină	1856	1000	<i>Introductio in linguam latinam</i>	Ioan Massim	orig.	rețip.
97.	132.	191/1856	4516/1856	4	istorie, lb. greacă	1856	--	<i>Mitologie, dictionar; gramatică greacă</i>	A. Nestor	orig., trad. latină I. Iuvenciu	--
98.	133.	193/1856	4518/1856	5	matematică	1856	--	<i>Tablele lancastrice</i>	D. Pavlide, G. Popp	--	rețip. ed. îmb.
99.	134.	194/1856	4519/1856	4	morală literatură	1856	--	<i>Poveștile unei mame către fiul și fiica sa</i>	Ioan Miinescu	trad. franceză	--
100.	135.	197/1856	4523/1856	8	geografie	1856-1857	2000	<i>Man. de geografie</i>	Iosif Genilie	prel.	rețip. ed. III
101.	136.	199/1856	4525/1856	10	lectură	1856-1857	2000	<i>Lectură graduală pt. clasele primare</i>	Andrei Pretorian	orig.	--
102.	137.	201/1856	4528/1856	3	religie	1856	1000	<i>Man. de Sfânta Scriptură</i>	--	orig.	rețip.
103.	138.	105/1857	3813/1857	18	religie	1857-1858	3000	<i>Man. de rugăciuni</i>	--	orig.	rețip.
	139.	105/1857	3813/1857	18	religie	1857-1858	2000	<i>Man. de istorie sfântă</i>	--	orig.	rețip.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
	140.	105/1857	3813/1857	18	religie	1857-1858	1000	<i>Catehism elementar</i>	--	orig.	retip.
	141.	105/1857	3813/1857	18	lectură	1857-1858	1000	<i>Copii celebri</i>	--	orig.	retip.
	142.	105/1857	3813/1857	18	istorie	1857-1858	1000	<i>Istorie elementară</i>	--	orig.	retip.
	143.	105/1857	3813/1857	18	greacă	1857-1858	500	<i>Epitome historiae graecae</i>	I. Massim	--	retip.
	144.	105/1857	3813/1857	18	silabism	1857-1858	3000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip.
104.	145.	120/1857	3828/1857	8	lectură	1857	1000	<i>Curs practic de stil epistolar</i>	Andrei Pretorian	orig.	--
105.	146.	126/1857	3834/1857	7	științe naturale	1857	--	<i>Istoria naturală</i>	Theodore Margot	prel. franceză	proiect
106.	147.	130/1857	3838/1857	18	matematică	1857-1858	2000	<i>Aritmetică practică / rațională</i>	Dimitrie Pavlide	orig.	--
107.	148.	134/1857	3843/1857	4	lb. greacă	1857	100 pt. Eforie	<i>Dialogurile lui Lucian, Gramatică greacă</i>	I. Colocotide	trad. greacă	--
108.	149.	149/1857	3125/1858	8	geografie	1858	2000	<i>Man. de geografie</i>	Iosif Genilie	orig.	retip. lit. lat. ed. V
109.	150.	156/1858	3132/1858	28	silabism	1858	8000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. III
	151.	156/1858	3132/1858	28	religie	1858	5000	<i>Man. de rugăcuni</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. II

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
	152.	156/1858	3132/1858	28	religie	1858	2000	<i>Catehism</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. II
	153.	156/1858	3132/1858	28	religie	1858	1000	<i>Sfânta Scriptură</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. II
	154.	156/1858	3132/1858	28	științe naturale	1858	1000	<i>Istoria naturală, I</i>	I. Baraș / Barasch	orig.	retip. ed. III
	155.	156/1858	3132/1858	28	științe naturale	1858	1000	<i>Istoria naturală, III</i>	I. Baraș / Barasch	orig.	retip. ed. II
	156.	156/1858	3132/1858	28	desen	1858	1000	<i>Desen liniar</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. I
	157.	156/1858	3132/1858	28	lectură	1858	1000	<i>Prietena copiilor, partea I</i>	D. M. Iarcu	trad.	retip. lit. lat. ed. III
110.	158.	163/1858	3139/1858	4	silabism	1858	2000	<i>Man. de silabism elementar</i>	--	orig.	retip. ed. IV
	159.	163/1858	3139/1858	4	religie	1858	2000	<i>Istorie sfântă elementară</i>	--	orig.	retip.
111.	160.	164/1858	3140/1858	4	lectură	1858	1000	<i>Prietena copiilor, partea I</i>	D. M. Iarcu	trad.	retip. ed. IV
112.	161.	167/1858	3143/1858	4	silabism	1858	8000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	retip. lit. lat. ed. V
	162.	167/1858	3143/1858	4	religie	1858	5000	<i>Man. de rugăcuni</i>	--	orig.	retip. lit. lat.
	163.	167/1858	3143/1858	4	religie	1858	1000	<i>Istoria sfântă</i>	--	orig.	retip. lit. lat.

Nr. ds.	Nr. titlu	Cotă nouă	Cotă veche	File	Domeniul	An / Per. apariție	Nr. ex.	Titlul	Autor	Tip	Obs.
113.	164.	169/1858	3145/1858	8	lectură	1858	1000	<i>Copii celebri</i>	--	trad.	rețip. ed. IV
	165.	169/1858	3145/1858	8	religie	1858	1000	<i>Man. de Sfânta Scriptură</i>	--	orig.	rețip.
	166.	169/1858	3145/1858	8	religie	1858	2000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	rețip. ed. III
114.	167.	175/1858	3151/1858	12	geografie	1858	500	<i>Man. de geografie</i>	I. Genilie	orig.	rețip. ed. VI
	168.	175/1858	3151/1858	12	religie	1858	1000	<i>Istorie sfântă</i>	--	orig.	rețip. lit. lat.
	169.	175/1858	3151/1858	12	religie	1858	2000	<i>Man. de catehism</i>	--	orig.	rețip. lit. lat. ed. IV
	170.	175/1858	3151/1858	12	matematică	1858	1000	<i>Geometria mică</i>	Ion Popp	orig.	se amână
115.	171.	176/1858	3152/1858	10	literatură	1858	1000	<i>Iliada</i>	C. Aristia	trad. Homer	rețip. îmb.
116.	172.	178/1858	3154/1858	8	silabism	1858	8000	<i>Man. de silabism</i>	--	orig.	rețip. lit. lat. ed. VI
	173.	178/1858	3154/1858	8	religie	1858	5000	<i>Man. de rugăcuni</i>	--	orig.	rețip.
117.	174.	84/1860	364/1860	6	lb. greacă	1860-1863	1000	<i>Crestomație elenă</i>	Ion Calocotide	orig.	--
118.	175.	90/1860	371/1860	9	matematică	1860-1861	--	<i>Algebra</i>	D. Pavlide	orig.	rețip. îmb.
	176.	90/1860	371/1860	9	lb. germană	1860-1861	--	<i>Gramatică germană</i>	--	trad.	rețip.